

Bertel Haarder:

“Det var en sorgens dag, da grænsen lukkede

Side 6

Tema: Den danske kirke i Sydslesvig i 100 år

Side 18

Tag med på tur langs den dansk-tyske grænse

Side 36

Gestapos fangelejre i Danmark var et særtilfælde

Side 42

GRÆNSEFORENINGEN
for en åben danskhed

Læs stort interview med Bertel Haarder om Skåne, Slesvig og sorg over grænselukninger

6

Foto: Thomas Tolstrup

4	Nyt fra grænselandet	18	Her er der prædiket på dansk i næsten 500 år Reportage fra gudstjeneste i Helligåndskirken i Flensborg	30	“Nu kan jeg bedre forstå vestjysk end sydtysk” Interview med Simon Wenzel, sydslesvigsk efterskoleelev i Danmark
5	Leder Af Peter Skov-Jakobsen	22	Hvad betyder det for dig at kunne gå til dansk gudstjeneste i Sydslesvig? Anton Radzio, Ursula Engel og Lisbet Mikkelsen Buhl svarer	36	“Jeg troede længe, jeg var den eneste, der var fascineret af grænser” Reportage fra ‘International Border Research Groups’ tur langs den dansk-tyske grænse
6	“Det vigtigste i et grænseland er kulturen” Interview med Bertel Haarder, præsident for Nordisk Råd	24	“Dansk Kirke i Sydslesvig er overhovedet ikke i krise” Interview med provst Hasse Neldeberg Jørgensen		

TEMA: Den danske kirke i Sydslevig i 100 år

I Flensborg er der prædiken på dansk i 500 år. Læs tema

18-29

Foto: Lars Aarø

“Vestjysk er nemmere at forstå end sydtysk”

30

Foto: xxx

“Atter var der pigtråd omkring os”. Læs anmeldelse

42

41 Kommentar
Af Knud-Erik Therkelsen

42 Anmeldelse: Gestapos fangelejre i Danmark
Af John V. Jensen, museumsinspektør ved Vardemuseerne

45 Nyt fra lokalforeningerne

46 Det sker i lokalforeningerne

48 Bag sønderjyske julekløben til jul

Husk at du kan lytte til udvalgte artikler fra magasinet Grænsen

www.graenseforeningen.dk/podcast

Illustration: KVANT1/Sydslesvigsk Forening

Det nye Danevirke Museum bygges med støtte fra A.P. Møller Fonden og Augustinus Fonden.

Nyt Danevirke Museum står færdigt i 2024

Sydslesvigsk Forening (SSF) har løftet sløret for, hvordan det nye Danevirke Museum, der er tegnet af Lundgaard & Tranberg Arkitekter og forventes færdigt i 2024, kommer til at se ud. "Det bliver et smukt museum, som her i Nordtyskland vil repræsentere nordisk arkitektur, når den er bedst", sagde formand Gitte Hougaard-Werner i en pressemeddelelse.

Foto: Mikkel Berg Pedersen/Freelance/Ritzau Scanpix

Tysk mindretal får borgmesterpost i Tønder

For første gang siden 1946 kan det tyske mindretals parti, Slesvigsk Parti, stille med en borgmester i Sønderjylland. Efter kommunalvalget den 16. november er partiets spidskandidat Jørgen Popp Petersen blevet ny borgmester i Tønder Kommune. "Det bliver en ny start for Tønder Kommune", sagde Jørgen Popp Petersen efter valget til flere medier.

Magasinet **Grænsen** nr. 6/2021 83. årgang **Udgiver** Grænseforeningen, Peder Skrams Gade 5, 1054 København K
Ansv. redaktør Anna-Lise Bjerager, alb@graenseforeningen.dk, tlf. 3031 6113 **Forsidefoto i dette nummer** Thomas Tolstrup. **Layout** Prik grafisk tegnestue **Tryk** Jørn Thomsen Elbo A/S **Abonnement** Grænseforeningen, info@graenseforeningen.dk, tlf. 3311 3063 **Udgivelsesplan 2022** nr. 1: 31. jan. • nr. 2: 11. apr. • nr. 3: 7. jun. • nr. 4: 29. aug. nr. 5: 17. okt. • nr. 6: 5. dec. **Deadline:** 3 uger inden udgivelsesdato. Uopfordrede indlæg modtages gerne, dog uden garanti for trykning. **Læs magasinet Grænsen online:** www.graenseforeningen.dk/graensen. ISSN: 0903-2223

GRÆNSEFORENINGEN
for en åben danskhed

VED GRÆNSEN

Hvordan er det at bo
i et grænseland?

Foto: Privat

Anke Tästensen

"Jeg bor i Løgumkloster, men arbejder i Aabenraa. Som ung studerede jeg i Flensborg og Manchester, og senere arbejdede jeg over 30 år i landsbyen Øster Højst som skoleleder."

"Før coronapandemien var jeg vant til at krydse grænsen regelmæssigt. Det var rigtigt hårdt at opleve, da grænsen var helt lukket. For jeg har altid været vant til at krydse en grænse, der for mig ikke var der."

"I dag er det selvfølgelig lidt irriterende, at man skal vise pas i ny og næ, men jeg er faktisk optimistisk på grænsens vegne. I mit hoved er der ingen grænse. Og vi har brug for den åbne grænse."

Anke Tästensen, 64 år,
sekretariatsleder, Deutscher
Schul- und Sprachverein für
Nordschleswig

Var grænselukningen virkelig nødvendig?

Af Peter Skov-Jakobsen
Formand for Grænseforeningen

Det lød samstemmende fra det danske mindretal i Sydslesvig og det tyske mindretal i Sønderjylland ved et møde i november mellem folketingspolitikere og begge mindretal på Christiansborg:

En grænselukning håbede mindretallene aldrig mere at skulle opleve.

Grænselukningen den 14. marts 2020 som følge af Covid-19 pandemien var et indgreb i hverdagen i grænselandet. Den frie færdsel hen over grænsen blev forhindret, og pludselig var det blevet klart, hvad den åbne grænse betyder for hverdagen, lød det. Begge mindretal pegede på, at der nu var en hverdag, som krævede, at man iværksatte den samfærdsel, der var før grænselukningen.

Især fra dansk side håber vi, at vi har lært, at Tyskland er en forbundsrepublik. Det betyder, at man ikke kan nøjes med at

“

En grænselukning håbede mindretallene aldrig mere at skulle opleve

have et vågent øje med Berlin og forbundsregeringen. De enkelte delstater kræver vores bevågenhed. Man kan kun håbe, at der fremover vil være en varmere linje mellem København og Kiel, og at København får en klar fornemmelse for, hvornår den korteste vej går via landsregeringen i Kiel.

Det giver selvfølgelig en fornemmelse af alvor, når en landegrænse lukkes, som det skete i marts 2020. Men var det virkelig nødvendigt? Var smittetrykket ikke mere eller mindre det samme på begge sider af grænsen? Havde vi ikke sagtens kunnet håndtere de forskellige regler i landene?

Lukkede grænser strider imod vores nordiske og europæiske samarbejde. Vi har vænnet os til at kunne færdes frit. Det er ikke bare handelen, der er lagt i gode rammer. Det er også vores personlige muligheder for at flytte os, mødes, opleve og arbejde dér, hvor det gode arbejde er, selv om det er i en anden stat.

Grænsenedbrydning betyder ikke, at alting pludselig er grænseløst. Grænsenedbrydning sker også i vores hjerter og i vores hoveder. Vi opdager, at vi sagtens kan elske vores land, sprog og kultur og samtidig se fordelene ved at samarbejde med de andre, som vi tænker sammen med.

Grænsenedbrydning har også noget at gøre med, at vi selvfølgelig lærer os de andres historie, kultur og sprog. Sikken en fordel at være tre skandinaviske lande, der sagtens kan forstå hinandens modersmål - altså med lidt lydhørhed og slid.

Den danske sprogpolitik har desværre betydet, at vi er ved at blive verdensborgere uden sprog. Det er grænsenedbrydende at lukke sig selv ind i cirka 100 millioner tysktalendes verden. Der er altid spændende verdener på den anden side af grænsen.

Og bare rolig. Jeg ved af egen erfaring, at nysgerrighed på de andres kultur og sprog ikke gør glæden ved eget sprog og kultur mindre. Tværtimod! 🍷

Bertel Haarder:

“Det vigtigste i et grænseland er kulturen

Af Anna-Lise Bjerager
Fotos: Thomas Tolstrup

INTERVIEW Skåne og Slesvig grænser op til Danmark og en gang var det dansk land. Sådan er det ikke længere, og det skal man ikke sørge over, mener Bertel Haarder, der er præsident for Nordisk Råd og medlem af det nordiske Grænsehindringsrådet. Men Bertel Haarder, der er opvokset i det dansk-tyske grænseland, sørger til gengæld over grænselukninger og over manglen på vilje til samarbejde på tværs af grænserne i Norden ➡➡

"Jeg synes, man skal sørge, hvis der var noget, man kunne have gjort bedre. Derfor sørger jeg over grænselukninger", siger Bertel Haarder, der her ses i sit arbejdsværelse med de nordiske flag som udsmykning bag glasvæggen ud til stuen.

Solen skinner på A.L. Drewsens Vej på Østerbro i København, hvor Folketingets nestor og præsident for Nordisk Råd, Bertel Haarder, har boet siden 1975 sammen med sin kone Birgitte og parrets fire børn. I dag bor næste generation, hans søn og svigerdatter med børn, i et nyt, rødt træhus, der er bygget på den store grund omkranset af gamle træer, der ligger som et grønt åndehul midt i storbyens larm.

I 1800-tallet var det en anden familie, der boede her: Adolf Ludwig Drewsen, der var konferensråd og dommer, og hans familie, og H.C. Andersen kom til middag hver tirsdag. Men skyerne samlede sig over Østerbro, da sønnen Viggo vendte hjem fra krigen i 1864, skadet som han var for altid i sit sind efter det danske nederlag. Resten af sit liv boede Viggo med sin hustru og barn i et hus, der blev bygget på grunden, og eventyrdigteren skrev om Viggo og hans krigstraumer i sine dagbøger, forklarer Bertel Haarder.

“Det betyder noget, at historien på den måde bliver en del af ens omgivelser. Man indånder historien, når man bor i gamle huse”, siger Bertel Haarder med et smil, mens han viser vej gennem huset og op i stuen, hvor lyset vælter ind gennem de store vinduer til den hyggelige sofakrog. Gennem en glasvæg ind til arbejdsværelset ses de nordiske flag hænge som en guirlande ned fra loftet. På sofabordet ligger ‘Christines Billedbog’, et smukt indbundet album fra 1859, som H.C. Andersen lavede til A.L. Drewsens treårige barnebarn, Christine. Bertel Haarder tøver et øjeblik, inden han når til pointen.

“Som Grundtvig siger: Historien skal ikke gøres, den skal fortsættes. Derfor er vi fortsat med at bygge huse i haven.”

Kulturen er ledetråd

Historien, men først og fremmest kulturen, er ledetråden for 77-årige Bertel Haarder, der tidligere i år meddelte, at han ikke genopstiller til Folketinget, som han har været medlem af siden 1975 med en afstikker til Europa-Parlamentet, ligesom han har haft utallige ministerposter. Han er opvokset i Sønderjylland på Rønshoved Højskole ved Flensborg Fjord, og hans opvækst i det dansk-tyske grænseland fik afgørende betydning for ham. Senere blev han lærervikar på Askov Højskole og blev her optaget af kristendommen og Grundtvig og gjorde med en omfortolkning af Grundtvig sin ‘mageløse opdagelse’.

“Som dansk sønderjyde bliver man klar over, at det er kulturen, der betyder no-

get. Sønderjylland ville aldrig være blevet dansk, hvis sønderjyderne ikke havde holdt fast i deres kultur: Sangene, traditionerne, ja, selv kagekulturen var med til at holde sammen på stumperne i de svære år fra nederlaget i 1864 til Genforeningen i 1920”, siger Bertel Haarder og fortsætter:

“Alle mennesker har brug for et hjemland, og det vigtigste ved hjemlandet er kulturen. Sønderjyderne holdt fast. Det samme gjorde balterne, der dannede menneskekæde fra Vilnius til Tallinn i 1989 og trodsede den sovjetiske besættelsesmagt. Også det danske mindretal holder fast i deres danske kultur i dag. Selv om de ikke bor i deres eget hjemland, lever de et liv med dansk kultur, men lykkeligtvis uden at det sker i modsætning til det tyske”, siger Bertel Haarder, der har set de nationale forskelle i grænselandet udvikle sig fra et problem og til at være et aktiv. Som kultur- og kirkeminister var han i 2016 den, der foreslog, at den dansk-tyske mindretalsmodel skulle gøres til UNESCO immateriel kulturarv. Ansøgningen fra den danske og den tyske regering er stadig under behandling hos UNESCO.

“Jeg håber, at grænselandet bliver verdens kulturarv, for det er et enestående sted, hvor dansk og tysk kultur mødes i gensidig forståelse. Jeg håber også, at man i grænselandet og i Danmark generelt bliver mere bevidste om de fælles dansk-tyske rødder. Dem er der ikke noget i vejen med. Fra syd kom trods alt både kristendommen, Reformationen, romantikken, kulturradikalismen og arbejderbevægelsen. Ja, selv juletræet kommer fra Tyskland”, smiler Bertel Haarder.

“Det nordiske samarbejde”

Hvor grænselandet mod syd er Bertel Haarders hjemstavn, er Norden hans åndelige hjem.

“Jeg brænder for det nordiske, og det har jeg gjort, så længe jeg kan mindes. Det er den fælles kultur og den fælles historie. Norden er en del af min identitet. Den bedste bog, jeg har læst, er Knut Hamsuns ‘Pan’, hvor der ➡

Bertel Geismar Haarder

født 1944 i Rønshoved, MF for Venstre siden 1975, præsident for Nordisk Råd frem til 31. december 2021, formand for Det Kongelige Teater. Kandidat i statskundskab med speciale i Grundtvigs frihedssyn, minister i flere regeringer, senest kultur- og kirkeminister i regeringen Lars Løkke Rasmussen 2015-2016, tidligere medlem af Europa-Parlamentet. Gift med Birgitte Haarder, fire børn.

i første linje står: 'Nordlandssommerens evige Dag'. Det går lige i hjertet af én", siger han.

Men, for der er et stor men, understreger Bertel Haarder. Den reelle vilje til samarbejde i de nordiske lande mangler hos de fleste ministre og parlamentarikere i de nordiske lande med enkelte undtagelser.

"I Nordisk Råd sidder der mange engagerede nordister. Men ellers står det sløjt til", erkender Bertel Haarder.

Som et eksempel fra det daglige liv nævner han den norske dramaserie 'Skam' fra 2017,

“ *Hele mit liv har grænsen været en mur, som skabte besværligheder*

der blev vist i både Norge, Sverige og Danmark og førte til en fælles nordisk ungdomskultur, hvor unge i Norden begyndte at bruge udtryk fra serien. Men pludselig blev serien ikke længere vist i Danmark og Sverige på grund af en strid om musikrettigheder.

"Jeg har rejst sagen om 'Skam' i Nordisk Råd", siger Bertel Haarder, der finder den slags samarbejdsproblemer i Norden frustrerende, for det nordiske samarbejde er ifølge ham en gave.

"Sammenlagt er vi 28 millioner borgere. De nordiske lande har et BNP på størrelse med Ruslands, verdens største handelsflåde og fælles ansvar for store dele af Arktis, Nordatlanten og indsejlingen til Østersøen. Vi kunne udrette så store ting sammen, hvis vi ville", siger han.

"Det andet tab"

Som præsident for Nordisk Råd stod Bertel Haarder i november i spidsen for den årlige session, der blev afholdt på Christiansborg. På dagsordenen var bl.a. corona, sikkerhed, beredskab og fri bevægelighed.

Opbakningen til det nordiske samarbejde

blandt borgerne i Norden er da også stor, når det gælder klima, forsvar og sikkerhed. Det viser en undersøgelse, som Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd står bag. Ikke mindst den frie bevægelighed er der opbakning til. Netop den frie bevægelighed og de åbne grænser har Bertel Haarder kæmpet for.

Bertel Haarder var kultur- og kirkeminister i Lars Løkke Rasmussens regering, da regeringen den 4. januar 2016 indførte midlertidig grænsekontrol ved den dansk-tyske grænse på baggrund af den migrations- og flygtningekrise, som Europa i efteråret 2015 var blevet kastet ud i, da 1,2 millioner mennesker krydsede Middelhavet i et forsøg på at nå Europa. Den danske midlertidige grænsekontrol blev indført, efter at Sverige samme dag havde indført grænsekontrol.

"En sorgens dag", skrev Bertel Haarder på Facebook. Efterfølgende skrev journalist Hans Mortensen på forsiden af Weekendavisen: "Det var ikke blot tabet af det fælles Europa, men så at sige "det andet tab" af Skåne og Slesvig, der ifølge det Haarderske hjertesuk var konsekvensen af den svenske og danske grænsekontrol".

Bertel Haarder husker tydeligt den 4. januar 2016, og det var rigtignok et hjertesuk fra hans side.

"Tabene af Skåne og Slesvig er da en del af min historiske bevidsthed. Man kan jo slet ikke overvurdere, hvor enorm en katastrofe især 1864 var. Det har Tom Buk-Swienty beskrevet i blodige detaljer i sine bøger 'Slagtebænk Dybbøl' og 'Dommedag Als'. Værre endnu gik det jo sådan set i Skåne, som efter at have været dansk i 800 år blev svensk i 1658. Her skete etnisk undertrykkelse i en grad, som man først på det seneste er begyndt at beskrive. Det var da nogle kæmpe tragedier begge gange. Men jeg vil ikke sige, at jeg går rundt og sørger over det i dag. Jeg synes, man skal sørge, hvis der var noget, man selv kunne have gjort bedre. Derfor sørger jeg over grænselukningerne, og derfor var jeg oprigtigt ked af det den dag."

"Hele mit liv har grænsen været en mur, som skabte besværligheder. Da jeg var barn, kom jeg ikke i skole på Duborg-Skolen i Flensborg, men måtte køre med bus til Sønderborg. Bare på grund af den dumme grænse. På samme måde må man have følt det i grænselandet og i Skåne den 4. januar 2016", siger han.

Hysteri og galskab

Bertel Haarder hæfter sig ved, at de bestræbelser, der har været lagt i at gøre Øre-

sundsregionen til en levende erhvervs- og kulturregion, strandede med grænselukningen i 2016 til skade for de 15.000 mennesker, der pendlede mellem Danmark og Sverige.

“I dag er der langt færre, der pendler, og det samme gælder i grænselandet. Den midlertidige grænsekontrol var et slag mod den tillid, der skal til, for at man vover at tage til nabolandet for at studere, arbejde eller købe et sommerhus”, siger Bertel Haarder, der især er modstander af den midlertidige grænselukning, der har været begrundet i coronapandemien.

“Der har været et element af hysteri og galskab i grænselukningerne under corona”, siger han og nævner, at der var svenskere, der arbejdede i Norge under grænselukningen mellem Sverige og Norge, der ikke fik løn eller understøttelse, før den svenske statsminister ringede til den norske statsminister. Noget lignende har gjort sig gældende i det dansk-tyske grænseland, mener Bertel Haarder, der kalder det “meningsløst”, at de nordiske og slesvig-holstenske statsborgerne ikke måtte krydse grænserne under corona, selv om smittetrykket i mange tilfælde var præcist det samme på begge sider af grænsen.

“Vi skal arbejde for, at der ikke sker en sådan diskrimination mod folk i grænseområder fremadrettet, men derimod nedlukninger de steder, hvor smitten findes. Og så skal vi have et fælles beredskab og være klar til at hjælpe hinanden i tilfælde af smitteudbrud”, siger Bertel Haarder og henviser til, at en fremtidig epidemi meget vel kunne være en bakterieepidemi i forbindelse med antibiotikaresistens, ligesom cyberangreb er et tema, der har Nordisk Råds bevågenhed.

Pigtråd og flygtninge ved Nordens grænser

Grænsespørgsmålet i Norden og i EU er blevet aktualiseret, fordi migranter fra Mellemøsten siden foråret 2021 har søgt mod EU's ydre grænser mod øst i tusindvis. Migranterne kommer fra Hviderusland og forsøger at komme ind i EU via grænserne til Polen, Litauen og Letland.

Den øgede migranttilstrømning skabte en konflikt mellem Hviderusland og Rusland på den ene side og Polen, Litauen, Letland og EU på den anden side, der har sit udspring i, at EU løbende har indført sanktioner mod Hviderusland efter præsident Aleksandr Lukasjenkos omstridte ➡➡

Hvad er Norden?

Norden består af Danmark, Norge, Finland, Island, Sverige samt Færøerne, Grønland og Åland. De nordiske lande har tilsammen mere end 28 millioner indbyggere. Alligevel er Norden en tyndt befolknet region med store uberørte naturområder. Undtagelsen er Danmark, som har 130 indbyggere pr. kvm. og er blandt de tættest befolkede lande i Europa.

Kilde: www.norden.org

Hvad er Nordisk Råd?

Nordisk Råd ledes af et præsidium, som består af valgte parlamentarikere fra hele Norden. Nordisk Råds præsident vælges for et kalenderår ad gangen. Bertel Haarder er præsident for Nordisk Råd i 2021. Det officielle nordiske samarbejde foregår inden for rammerne af Nordisk Ministerråd, hvor regeringerne samarbejder. Nordisk Råd er parlamentarisk samarbejdsforum. En gang om året drøftes aktuelle spørgsmål om det nordiske samarbejdes udvikling med statsministrene på Nordisk Råds session.

Kilde: www.norden.org

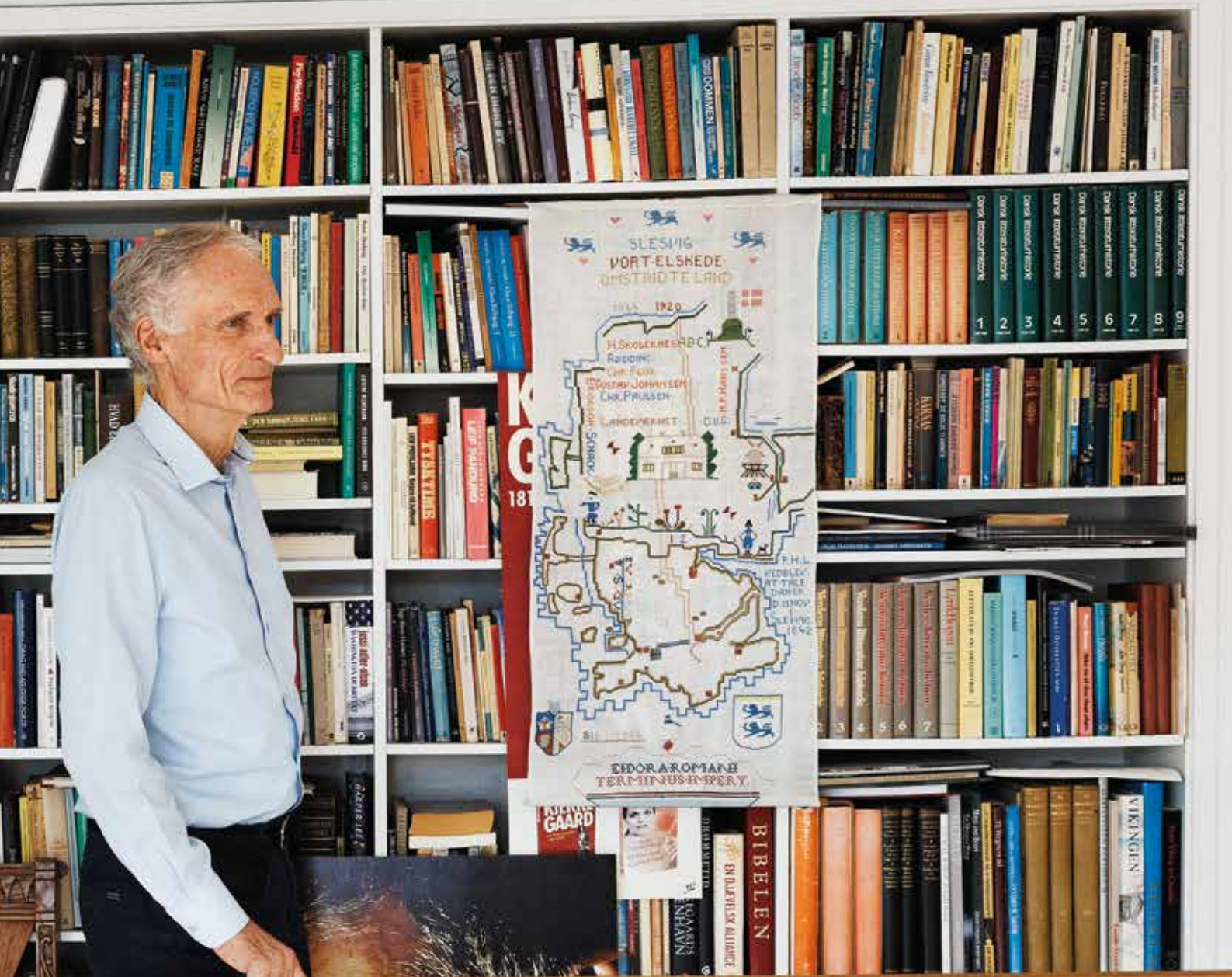
Norden og Slesvig-Holsten

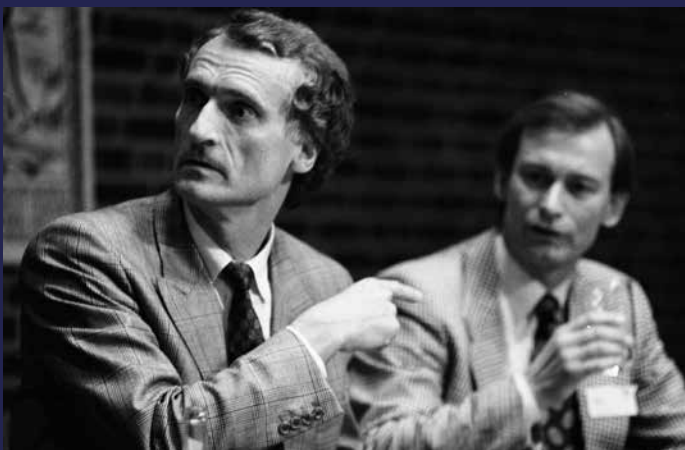
Slesvig-Holsten, der kalder sig 'Der Echte Norden' har siden 2016 været associeret medlem af Nordisk Råd. Nordisk Info Sønderjylland/Sydslesvig, der har eksisteret siden 1997 som en selvstændig organisation med relation til Nordisk Ministerråd og Foreningen Norden, lukker ved udgangen af 2021 på grund af besparelser. Foreningen Norden Sydslesvig, der har Anke Spoorendonk som formand, arrangerer foredrag og rejser for at styrke de nordiske folks samarbejde.

Kilde: www.sydslesvig.foreningen-norden.dk

Da Bertel Haarder
overdrog posten
som kulturminister
til Mette Bock, der
dengang var formand
for Grænseforeningen,
forærede Mette Bock
ham et vægbroderi af
Slesvig, hvorpå der
øverst står: "Slesvig,
vort elskede, omstridte
land".

Bertel Haarder stillede op til som formand for Grænseforeningen i 1994, men tabte til historiker Jørn Buch.

“Grænseforeningen har en opgave i at styrke det tyske sprog”

Bertel Haarder stillede i 1994 op som formand for Grænseforeningen, men tabte kampvalget til historiker Jørn Buch. Det ærgrer Bertel Haarder sig ikke over i dag.

“Jeg nåede at opdage, at der er en del kværvulanter i Grænseforeningen, og det ved jeg, at jeg ikke havde tålmodighed til at kunne udholde. Så det var faktisk en meget stor lettelse”, siger Bertel Haarder, der stadigvæk er medlem af Grænseforeningen. Han mener, at Grænseforeningen har en stor rolle at spille i forhold til det dansk-tyske grænseland.

“Grænseforeningen har en meget vigtig opgave i at styrke det danske i grænselandet. Men derudover er der kommet et ekstra aspekt, fordi det flerkulturelle er blevet en rigdom i stedet for at være et problem. Det giver Grænseforeningen en yderligere opgave, synes jeg.”

“Jeg sidder i en lille arbejdsgruppe, som vil styrke tysk-faget i folkeskolen, og det synes jeg ville være en ædel ting for Grænseforeningen at gå ind i. Det er en stor fordel, hvis der er flere danskere, der kan tale tysk og blive bevidste om deres dansk-tyske rødder.”

“I romanen ‘Tonio Kröger’ fra 1903, der delvist foregår i Ålgårde i Nordsjælland, skriver Thomas Mann, at preusserne føler sig meget tættere på danskerne end på sydtyskerne. Det kan vi jo ikke lide at høre. For preussere, uha, uha. Men sagen er jo at nordtyskere var preussere engang, og de er meget tæt på os danskere mentalitetsmæssigt – på godt og ondt. Som prins Henrik sagde: Nazismen kunne lige så godt være opstået i Hellerup. Det var klogt sagt af en klog prins”, siger Bertel Haarder.

jordskredssejr i 2020. Nu beskyldes Hviderusland for at ‘straffe’ EU ved at orkestrere migranternes vej til EU’s ydre grænse som et led i en ny slags hybrid krigsførelse, hvor migranterne bruges som ammunition. Dette skulle ske i et forsøg på at destabilisere EU.

Hviderusland har truet med at blokere de to naturgasledninger, der løber fra det nordvestlige Rusland og bl.a. gennem Hviderusland, inden gassen føres videre til Tyskland og Italien, hvis ikke sanktionerne mod landet ophæves.

På et EU-topmøde om migration i oktober afviste EU-Kommissionens formand Ursula von der Leyen (CDU) at finansiere fysiske barrierer ved EU’s ydre grænser. Dette står i modsætning til, at Danmark har bidraget økonomisk til opbygningen af et grænsehegn ved grænsen mellem Hviderusland og Litauen.

Grænsehegn er nødvendige

Bertel Haarder hæfter sig ved, at den danske støtte til grænsehegn i Litauen er officiel dansk politik.

“Jeg synes, vi skal være solidariske og hjælpe de baltiske randstater med den grænsekontrol, som vi jo selv er med til at forlange, at de skal have, fordi det er til EU’s bedste. Og jeg finder det betænkeligt, hvis man af ideologiske og principielle årsager siger nej til grænsehegn ved EU’s ydre grænser, når det viser sig nødvendigt”, siger Bertel Haarder og peger på vigtigheden af, at migranter kan opsoge de officielle grænseovergange og søge asyl.

At Det Europæiske Agentur for Grænse- og Kystbevogtning, Frontex, står foran en betydelig oprustning er helt nødvendigt, mener Bertel Haarder.

“Den afrikanske overbefolkning, som eksploderer i disse år, og som er en af de allerstørste udfordringer i fremtiden, er årsag nok i sig selv til at styrke Frontex og indsatsen i Middelhavet, og det samme gælder naturligvis indsatsen mod øst, hvor migranter fra Mellemøsten lige nu forsøger at krydse grænserne til EU godt hjulpet på vej af Hviderusland. Spørgsmålet, der står tilbage, lyder: Hvordan finder vi ud af at hjælpe befolkningerne i Afrika og Mellemøsten og dermed undgå, at illegal migration ødelægger vores lande i EU. Det er en dybt alvorlig sag”, siger han.

Når det gælder forsvar, mener Bertel Haarder, at Norden kunne spille en langt større rolle, end der er tale om i dag. Han

"For mig at se er der fuldstændig fri bane for et nordisk forsvarssamarbejde, der er tættere, end det var under Kalmarunionen for 600 år siden. Vi skal bare ville det", siger Bertel Haarder.

Bertel Haarder kunne være blevet generalkonsul i Flensborg i 2016 med bopæl på generalkonsulatet, men endte med at trække sig.

Bertel Haarder opgav post som generalkonsul

Bertel Haarders liv tog sin begyndelse på Rønshoved Højskole i det dansk-tyske grænseland, og det var tæt på, at hans politiske karriere også skulle have fundet sin afslutning i grænselandet. Det gik sådan til:

Lars Løkke Rasmussen tilbød i 2015 posten som kultur- og kirkeminister til Bertel Haarder, hvis han undlod at stille op som formand for Folketinget. Formandsposten var nemlig tiltænkt Pia Kjaersgaard, DF, som en del af regeringsforhandlingerne.

Men da VLAK-regeringen blev en realitet 28. november 2016, blev Bertel Haarder igen et offer for en politisk kabale: Efter kun 15 måneder som kultur- og kirkeminister i Lars Løkke Rasmussens regering måtte Bertel Haarder overdrage ministerposten til daværende formand for Grænseforeningen, Mette Bock (LA). Bertel Haarder blev herefter tilbudt stillingen som generalkonsul i Flensborg som en slags kompensation.

I første omgang blev Bertel Haarder glad. I næste omgang blev han trist. For det viste sig, at den siddende generalkonsul i Sydslesvig, Henrik Becker-Christensen, lige havde fået sin kontrakt forlænget, og at det danske mindretal i Sydslesvig ikke var taget i ed. Det endte med, at Bertel Haarder trak sig, og at generalkonsulposten i stedet gik til Kim Andersen (V), tidligere formand for Folketingets Sydslesvigudvalg.

I dag ser Bertel Haarder tilbage på de dage i november 2016 med en lille ærgrelse, men den er ikke stor.

“Man skal aldrig hævne sig, og man skal aldrig ærgre sig. Men jeg var da ked af forløbet dengang for fem år siden. Jeg tror, jeg ville have været en god ambassadør for mindretallet og grænselandet i Danmark. Jeg ville nok ikke have deltaget i så mange kaffeborde i mindretallets foreninger. Men jeg ville til gengæld have holdt mange foredrag og møder i Danmark og talt mindretallets og grænselandets sag”, siger Bertel Haarder.

henviser til, at Natos generalsekretær, Jens Stoltenberg, holdt tale under Nordisk Råds session, hvor han blandt andet fremhævede, at vi i Norden har kæmpet mod hinanden fra vikingetiden og til Store Nordiske Krig i 1700-tallet og alle de mindre krige, men at vi nu lever i fred med hinanden.

“Stoltenberg har en pointe i at fremhæve, at vi på trods af den blodige fortid nu lever i fred med hinanden i Norden. For mig at se er der fuldstændig fri bane for et nordisk forsvarssamarbejde, der er tætte, end det var under Kalmarunionen for 600 år siden. Vi skal bare ville det”, siger Bertel Haarder.

Kalmar-unionen og fjenderne

Kalmarunionen, der bestod af kongerigerne Danmark, Norge og Sverige og eksisterede fra 1397 til 1523, er bragt til live i filmen ‘Margrethe den Første’ med Trine Dyrholm i hovedrollen. Her er den fælles sikkerhedstrussel ikke Hviderusland eller migranter, der bestormer grænserne. Nej, fjenden er Den Tyske Orden, der forsøger at destabilisere Kalmarunionen, og på den måde er der intet nyt, mener Bertel Haarder.

“Det er jo en del af den nordiske mytologi, at det onde kommer sydfra. Det er meget stærkt i Danmark og i Norge især. Og noget er der om det historisk set. Det var ikke tilfældigt, at dronning Thyra byggede en mur på tværs af Mellemlesvig”, siger Bertel Haarder med henvisning til Dannevirke og fortsætter:

“I dag er den dansk-tyske grænse hele Nordens grænse, og vi lever i samhørighed med hinanden. Men stadigvæk er det sådan, at det er det kulturelle værn, der skal beskytte os. Som den sønderjyske politiker Christen Berg sagde i 1876: Det gælder om at “skabe et Dannevirke i hver mands bryst”. Det var meningen med det åndelige og kulturelle værn, der blev skabt i grænselandet efter 1864 og sønderjydernes frygtelige tab i Første Verdenskrig indtil Genforeningen i 1920. Det er i øvrigt det samme, der gør sig gældende for Folkehøjskolen”, slutter Bertel Haarder. 🍷

Vil du forære dig selv en gratis gave til jul?

Så bliv gratis medlem af Grænseforeningen i et halvt år og støt arbejdet for det danske mindretal i Sydslesvig og det dansk-tyske grænseland

Som medlem af Grænseforeningen modtager du Grænsen, magasinet om mindretal, sprog og kultur, 6 gange årligt

Modtag 3 numre gratis

Bliv medlem på www.graenseforeningen.dk eller ring 3311 3063

GRÆNSEFORENINGEN
for en åben danskhed

Tilbuddet udløber den 31. december 2021. Medlemskabet er uforpligtende og ophører automatisk efter et halvt år.

Her er der blevet prædikedet på dansk i næsten 500 år

Af Merlin Christophersen

REPORTAGE Sorg og håb er menneskelige grundtemaer på tværs af landegrænser. Magasinet Grænsen har været til dansk allehelgensgudstjeneste i Helligåndskirken i Flensborg

Kirkegængerne skutter sig, idet de træder indenfor i kirkerummet i Helligåndskirken i Flensborg, der er oplyst af stearinlys og de lysekroner, der hænger ned fra det hvælvede loft. Udenfor styrter regnen ned i kraftige byger over byen og gågaden, som kirken ligger i. Her har den dannet ramme for danske prædikener siden 1588.

Denne første søndag i november mindes de danske menigheder i Sydslesvig deres

døde. I Slesvig-Holsten generelt er den evangelisk-lutherske kirke langt den største, men i de tyske kirker mindes man de døde på den sidste søndag i kirkeåret på "Totensonntag".

I Danmark er allehelgensgudstjenesterne på det seneste begyndt at tiltrække flere kirkegængere end påskens gudstjenester og er kun overgået af julen, når det gælder antal kirkegængere. Men her i Sydslesvig denne søndag er denne tendens ikke rigtig slået igennem. Kun 21 kirkegængere er mødt op

Fotos: Grænseforeningen

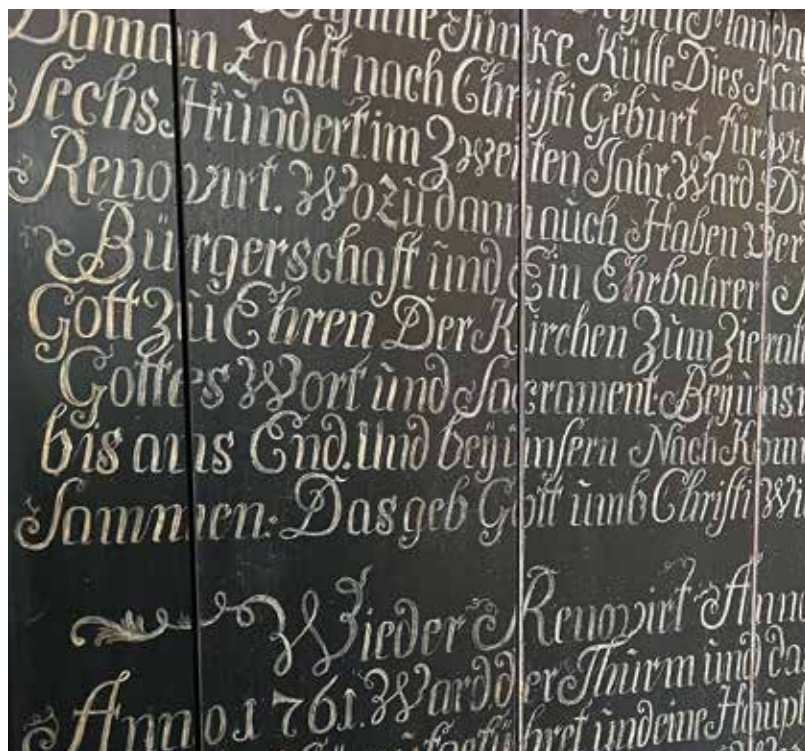
ud over kirketjeneren. De fleste er ældre, men også en håndfuld unge, hvoraf de fleste er kommende konfirmander, har fundet plads på stolerækkerne.

En almindelig dansk gudstjeneste

“Salige er de, som sørger, for de skal trøstes.”

Med dette løfte, som Jesus har givet i Matthæusevangeliet i Det Nye Testamente, indleder sognepræst Mai-Britt Josephsen sin prædiken, der har sorgen, men også hå- ➡

Sognepræst Mai-Britt Josephsen, der forestår gudstjenesten på denne allehelgenssøndag i Helligåndskirken i Flensborg, taler om sorgen og håbet til de fremmødte kirkegængere.

En tavle ved orglet, der på tysk fortæller om Helligåndskirkens historie fra dens grundlæggelse i 1386 og frem til en omfattende renovering i årene 1846-1847, vidner om kirkens tyske fortid.

bet som omdrejningspunkt. Og prædikens tema understreges af, at solen bryder frem uden for kirken og lader sine stråler skinne ind gennem det høje, gotiske vinduesparti bag alteret.

Gudstjenesten forløber som en almindelig dansk højmesse. I anledning af allehelgensdag læses navnene op på de tre perso-

ner, der er døde i sognet i det forgangne år. Og der tændes et lys for hver enkelt.

En af dem, der har mistet en af sine kære, er 53-årige Heike Hansen, hvis far er død i årets løb.

“Det er længe siden, jeg har været i kirke, selvom jeg tror på Gud. I dag er jeg her sammen med min mor for at mindes min far. Det giver trøst at komme her”, siger hun.

“Jeg kommer for at synge”

Det er dog ikke alle kirkegængere, der i dag er kommet for at mindes. 54-årige Lizzi Krogh er denne søndag gået i kirke af en anden årsag.

“Jeg kommer for at synge”, siger hun, mens hun slår op i sin egen medbragte udgave af Den Danske Salmebog med noder.

Lizzi Krogh er oprindeligt fra Danmark. Hun er uddannet sanger fra Det Jyske Musikkonservatorium i Aarhus og kom til Flensborg for 25 år siden for at blive sanger på Schleswig-Holsteinisches Landestheater. Hun meldte sig ind i menigheden i Helligåndskirken, da hun blev gravid med sit første af i alt tre børn, der i dag alle går på den danske Duborg-Skolen, som ligger få hundrede meter fra kirken. Men det er først under coronapandemien, at hun er blevet fast kirkegænger.

“Teatret har været lukket i lange perioder. Da der kom forbud mod fællessang, blev jeg spurgt om at synge salmerne i kirken, og siden er jeg kommet her jævnligt”, siger Lizzi Krogh, som ikke går så meget op i, om hun synger på dansk, eller på tysk som hun gør på teateret.

“Men det er helt klart den danske kirke, der er min kirke”, tilføjer hun.

Helligåndskirken blev grundlagt i 1386 i Storegade i Flensborg. Siden 1588 er der blevet prædikeret på dansk i kirken, og kirken er siden dengang kendt som dansk kirke. I 1997 blev kirken af den tyske luthersk-evangeliske kirke officielt overdraget til Dansk Kirke i Sydslesvig.

Kilde: Lars N. Henningsen: 'Dansk Kirke i Sydslesvig 1921-2021', Dansk Kirke i Sydslesvig & Historisk Samfund for Sønderjylland, 2021.

Under gudstjenesten tændte kirketjener Lisbet Mikkelsen Buhl et lys for hvert af de tre medlemmer af menigheden, der døde i årets løb. Til højre ses sognepræst Mai-Britt Josephsen.

Præst Mai-Britt Josephsen afslutter gudstjenesten med en opfordring til at tænde et lys oppe ved alteret for den kære, som man har mistet, og en orientering om, at der er fyraftenssang torsdag eftermiddag. Det er et nyt tiltag i kirken, som forsøgsvis bliver holdt en gang om måneden.

“Det kommer jeg helt sikkert til”, siger Lizzi Krogh, inden hun forsvinder ud af kirkedøren sammen med de andre kirkegængere. 🧡

Annonce

JUL I SYDSLESVIG

Bestil online på www.syfo.de og få dem leveret hjem

Du kan betale med Visakort.

Køb et sæt e-julemærker på www.syfo.de

30 kr. / 4 EUR

Læs nærmere på hjemmesiden

1 ark med 32 mærker
30 kr. / 4 EUR

Hvad betyder det for dig at kunne gå til dansk gudstjeneste i Sydslesvig?

Fortalt til Merlin Christophersen

Fotos: Grænseforeningen

Anton Radzio, 15 år,
elev på Jens Jessen-Skolen i Flensborg

Det er en frihed at kunne gå i dansk kirke

“Det er en dejlig følelse at bo i Tyskland, men alligevel kunne gå i dansk kirke. For jeg føler mig mest dansk, og samtidig kommer jeg fra et kristent hjem. Mine forældre er begge opvokset i det danske mindretal og har boet i Danmark. Sproget derhjemme er dansk, og det er al kultur i vores hjem også. I min opvækst er jeg kommet jævnligt i kirke. Da jeg var yngre var det i en lille dansk kirke i Lyksborg uden for Flensborg, hvor vi boede indtil for nogle år siden, da mine forældre valgte at flytte ind til byen. Herefter begyndte vi at komme i Helligåndskirken, hvor jeg blev konfirmeret tidligere på året. Også efter konfirmationsundervisningen forsøger jeg at komme til gudstjeneste af og til. Selvom jeg ikke vil kalde mig meget religiøs, så er jeg kristen. Så for mig er det en frihed at kunne gå i dansk kirke.”

**Ursula (Ulla) Engel, 86 år,
pensioneret ekspedient**

“

Jeg vil komme i alle fem danske kirker i Flensborg

“I min familie er vi altid kommet i dansk kirke. Jeg er døbt i den danske kirke i Sønder Brarup og har gået i dansk skole. Det samme har mine fem søskende. Da min far døde som tysk soldat i 1941, måtte min mor opdrage os alene. Og det blev en dansk opdragelse, der har præget mig meget. I Egernførde, hvor jeg og min nu afdøde mand har boet det meste af vores liv, har jeg engageret mig i de danske foreninger. Jeg har siddet i byrådet for Sydslesvigsk Vælgerforening (SSW), været formand for Husmoderforeningen og er kommet i den danske kirke. I juni flyttede jeg ud af det hus, vi har boet i, og hvor vores tre børn er vokset op. Nu bor jeg på det danske alderdomshjem i Flensborg. Og jeg har sat mig for, at jeg vil komme til gudstjeneste i alle fem danske kirker i Flensborg. I dag er faktisk første gang, jeg er i Helligåndskirken.”

**Lisbet Mikkelsen Buhl, 62 år, pensioneret
skoleleder og kirketjener i Helligåndskirken**

“

Her føler jeg mig hjemme

“Jeg kan godt lide at komme i kirken. Min mand og jeg har tilknytning til Helligåndskirken, da vores datter er konfirmeret her. Og vi har brugt kirken meget, særligt da min mor endnu levede. Efter hendes død har der været en lang pause. Jeg har arbejdet som skoleleder på den danske skole på Sild. Nu er jeg pensioneret og er blevet kirketjener her i Helligåndskirken. Så nu kommer jeg til en del gudstjenester. Og jeg kan mærke, at det betyder mere og mere for mig. Jeg kan godt lide at synge salmerne og følge kirkeårets gang. Og jeg holder også meget af at høre nogle gode, faglige og menneskelige prædikener, som præsterne er gode til at holde her i kirken. Af nysgerrighed har jeg prøvet at komme i tysk kirke, men der foregår tingene med en anden liturgi, og salmerne og prædikenen er selvfølgelig på tysk. Jeg føler mig hjemme i den danske kirke, hvor vi gør tingene på vores måde.”

Provst i Sydslesvig:

“Dansk Kirke i Sydslesvig er overhovedet ikke i krise

Af Merlin Christophersen
Fotos: Niels Åge Skovbo

INTERVIEW Dansk Kirke i Sydslesvig, der netop har kunnet fejre sit 100-års jubilæum, har i en årrække været udfordret af præstemangel og en generel faldende opbakning til kirken i Tyskland, der også har ramt det danske mindretal. Men kirken er langt fra i krise, mener Hasse Neldeberg Jørgensen, som har været provst i Sydslesvig siden 2019

Den hvidkalkede provstegård med det røde teglstenstag ligger i den rolige Wrangelstraße hævet over Flensborg i kvarteret Vestlige Høje. Den danske Duborg-Skolen ligger ikke langt herfra, og går man de få hundrede meter ned mod Helligånds-kirken, som provsten i Sydslesvig er sognepræst i, kommer man forbi det danske generalkonsulat, hvor det danske splitflag vajer. På gaden hører man spredte samtaler på tysk, men også på dansk. Her kan man godt komme til at glemme, at man befinder sig i Tyskland.

“Vi bor godt her, og det er særligt den store berøringsflade med det danske mindretal, men også med det tyske flertalssamfund, som jeg er virkelig glad for i mit virke”, siger 65-årige provst Hasse Neldeberg Jørgensen, da han tager imod i provstegården, hvor magasinet Grænsen ➡

Hasse Neldeberg
Jørgensen har været
provst i Sydslesvig
siden 2019.

er kommet for at tale med ham om hans rolle som dansk provst i Sydslesvig og den danske kirkes tilstand syd for grænsen.

Anledningen er, at Dansk Kirke i Sydslesvig fyldte 100 år den 13. maj 2021, hvilket på grund af coronapandemien først kunne fejres den 26. september med et arrangement på A.P. Møller Skolen i Slesvig, som bl.a. prinsesse Benedikte deltog i.

Historien om dansk kirkeliv i den sydlige del af det tidligere hertugdømme Slesvig rækker dog meget længere tilbage. I Helligåndskirken i Flensborg er der blevet prædi-

Sydslesvig, hvor han også er leder af kirkens øverste organ, foreningen Dansk Kirke i Sydslesvig, der er tilknyttet Danske Sømands- og Udenlandskirker. Han har nemlig tidligere beskæftiget sig indgående med frafald fra kirken og kirken på landet, både i Danmark, Tyskland og England. Senest har han ledet det folkekirkelige projekt 'Kirken på Landet', som undersøgte kirkens funktion i de tyndere befolkede dele af Danmark.

Krisestemning vendt til optimisme

Da Hasse Neldeberg Jørgensen i marts 2019 blev indsat som provst for de 25 menigheder i Dansk Kirke i Sydslesvig, var der seks ubesatte stillinger i hans provsti. "Når man har ubesatte stillinger, kan der godt brede sig et strejf af krisestemning", sagde han nogle måneder efter sin indsættelse til Kristelig Dagblad. Dengang varslede den nye provst under overskriften "Præst i Sydslesvig" en oplysningskampagne på Danmarks pastoralseminarier om det at være præst i Sydslesvig. For ifølge Hasse Neldeberg Jørgensen er uvidenhed om kirken i Sydslesvig en væsentlig trussel mod dens eksistens. Oplysningsindsatsen ser ud til at have virket, og i dag er krisestemning vendt til optimisme hos provsten.

"Dansk Kirke i Sydslesvig er overhovedet ikke i krise, snarere tværtimod. For det første får vi nye, gode præster hertil, så vores oplysningsindsats virker. Og for det andet vurderer jeg, at der er en vilje både hos præster og menighedsråd til, at vi skal godt fremad sammen. Vi har noget, vi skal passe på og arbejde for, nemlig vores danske kirkesamfund", siger Hasse Neldeberg Jørgensen, mens han serverer kaffe og tysk chokoladeovertrukket julebagværk i provsteboligens lyse stue.

Hasse Neldeberg Jørgensen fortæller, at han selv har været med til at ansætte 12 præster i sine knap tre år som provst i Sydslesvig. Således er antallet af ledige præstestillinger faldet til tre i år. Til næste år regner han med, at alle præstestillinger vil være besatte.

Udsyn til hele Sydslesvig

En nytilkommen præst har Hasse Neldeberg Jørgensen dog ikke været med til at ansætte. Et halvt år efter hans indsættelse som provst, flyttede også hans hustru, Merethe Neldeberg Jørgensen, ind i provstegården, efter hun havde søgt og fået embede som præst i den danske Ansgar kirke i Flensborg, en af de i alt fem danske kirker i byen.

“

Vi har noget, vi skal passe på og arbejde for, nemlig vores danske kirkesamfund

Provst Hasse Neldeberg Jørgensen, Sydslesvig

ket på dansk siden 1588. Det danske kirkeliv er gennem tiden blevet udfordret, særligt af de nationale sindelags opblomstring i det 19. århundrede i både Danmark og Tyskland, hvilket førte til De slesvigske Krige i 1848-51 og 1864. Her blev de danske gudstjenester endda indstillet i en periode.

I dag står Dansk Kirke i Sydslesvig også over for udfordringer, der dog er meget anderledes end dengang. Øget sekularisering i det tyske samfund rammer også det danske mindretal, og der er et markant fald i kirkelige handlinger. Desuden har kirken i Sydslesvig ligesom Folkekirken i Danmark gennem en årrække været udfordret af præstemangel og et præstekorps, hvor mange var tæt på pensionsalderen.

På den baggrund virker det ikke så underligt, at det netop er Hasse Neldeberg Jørgensen, der før har været provst i Malt Provsti i Ribe Stift, som er blevet ansat som provst i

“Vi er meget glade for at være her i byen. Men Flensborg by betyder måske endnu mere for min kone end for mig. Som provst har jeg udsyn til hele Sydslesvig, og jeg kører virkelig mange kilometer for at møde de lokale menighedsråd ansigt til ansigt”, siger Hasse Neldeberg Jørgensen.

Det med de mange kilometer, en sydslesvigsk provst må tilbagelægge, er der noget om. Sydslesvig har nemlig et areal, der er over ti gange så stort som et gennemsnitligt provsti i Danmark. Til gengæld samler et gennemsnitligt dansk provsti over syv gange flere medlemmer af Folkekirken end de omtrent 5.600 medlemmer, Dansk Kirke i Sydslesvig har. Antallet af præstestillinger i provstiet ligger med 22 nogenlunde på dansk gennemsnit. Med andre ord er Sydslesvig et stort, men tyndt befolket provsti, og det kan give visse udfordringer, forklarer Hasse Neldeberg Jørgensen.

“Når vi har ubesatte stillinger, skal de tilbageværende ikke bare klare flere opgaver, de skal også dække et større geografisk område”, siger han.

Kirkeliv på retræte

En af de store udfordringer, kirken i Sydslesvig står over for, er en høj og stigende grad af sekularisering i Tyskland, der også rammer det danske mindretal. Samlet set er blot 54 procent af den tyske befolkning medlemmer af den evangelisk-lutherske kirke eller den katolske kirke. Til sammenligning er knap 75 procent af danskerne medlemmer af Folkekirken. Den tyske Nordkirche, der består af den evangelisk-lutherske kirke i Slesvig-Holsten, Hamborg og Mecklenburg-Vorpommern, mister endnu flere medlemmer end kirkerne i Tyskland generelt.

Men medlemsafgang er ikke noget, der bekymrer Hasse Neldeberg Jørgensen.

“Medlemstallet i Dansk Kirke i Sydslesvig har længe ligget nogenlunde stabilt, så det tror jeg, vi kan fastholde”, siger han.

En anden tendens får dog provsten til at lægge ansigtet i bekymrede folder.

“Antallet af kirkelige handlinger styrt-dykker: Dåb, konfirmationer, bryllupper og kirkelige begravelser bliver der færre og færre af. Det er virkelig en udfordring. De mennesker, jeg taler med, er jo dem, der kommer i kirken og lader den være rammen om livets store begivenheder. Så det er noget, der må undersøges til bunds”, siger Hasse Neldeberg Jørgensen.

Om udviklingen har med den øgede

sekularisering i det tyske samfund at gøre, vil Hasse Neldeberg Jørgensen ikke gisne om. Han mener dog, at en afgørende faktor for udviklingen i den danske kirke er de samfundsmæssige forandringer, hvor flere og flere flytter fra land til by.

“Særligt vores landlige menigheder er udfordret af, at der mangler frivillige kræfter i det lokale kirkelige fællesskab. Og der er også sket sognesammenlægninger, og menigheder er blevet nedlagt i Sydslesvig”, siger Hasse Neldeberg Jørgensen, der pointerer, at netop denne udvikling spiller ind i den særlige rolle, man har som præst i Sydslesvig.

“Som præst i Sydslesvig er der ikke alene mulighed for at udfylde andre roller i forhold til menighed og mindretalslivet. Der er også behov for det. For eksempel når der bliver planlagt arrangementer sammen med andre af mindretallets foreninger. Og jo mere frivilligheden bliver udfordret, jo mere kommer præsterne på banen. Det holder selvfølgelig ikke i det lange løb, og det må vi have en strategi for at modvirke”, siger Hasse Neldeberg Jørgensen og henviser til, at der i 2022 skal afholdes et møde for præster og menighedsråd, der skal sætte fokus på problemstillingen, og at det dalende kirkelige engagement ikke er en problemstilling, som Dansk Kirke i Sydslesvig står alene med.

Samskabelse eller samvirke?

I Danmark mener mange, at samskabelse, hvor Folkekirken går sammen med andre offentlige organisationer om at løse konkrete udfordringer, er vejen frem. Hasse Neldeberg Jørgensen bryder sig dog ikke meget om selve begrebet.

“Samskabelse lyder lidt mærkeligt i mine ører. Det kunne også kaldes samvirke. Det kan jeg godt lide. For det er jo det, man gør: Man virker sammen. Det er er godt billede på, hvordan arbejdet i vores kirke foregår i mange aspekter af det danske mindre-

Hasse Neldeberg Jørgensen

født 1956, provst i Den Danske Kirke i Sydslesvig siden 2019. Cand.mag. i kirkehistorie og middelalderarkæologi fra Aarhus Universitet, ordineret som præst i 1991, tidligere provst i Malt Provsti og sognepræst i Askov og projektleder for det folkekirkelige projekt ‘Kirken på Landet’. Tidligere valgmenighedspræst i Odense, præst i den grundtvigske frimenighed i Ågård, afdelingsleder ved Vejle Kulturhistoriske Museum og museumsinspektør ved Varde Museum m.m.

"I juletiden sætter vi et juletræ op i vores forhave her i provstegården. Det er noget, vores naboer lægger positivt mærke til", siger Hasse Neldeberg Jørgensen.

talsliv og også af det tyske flertalssamfund. Vi er danske i en tysk delstat."

"Men der er jo også en sydslesvigsk identitet, som er i samspil mellem dansk og tysk. Og samspillet mellem dansk og tysk er frugtbart og også altid i forandring", siger Hasse Neldeberg Jørgensen og peger på de danske skolers brug af kirken, kirkens brug af skolernes lokaler og det almene børne- og ungearbejde i menighederne som eksempler på, hvordan samvirket konkret foregår i mindretallet.

Præster skal kunne tysk

Den danske kirkes forhold til det tyske flertalssamfund er meget vigtigt, og man kan

ikke være præst i Sydslesvig uden at kunne tysk, understreger Hasse Neldeberg Jørgensen. Derfor har han også indført et tyskkursus for nye præster i Sydslesvig.

"Når man som præst skal udføre en kirkelig handling som en dåb eller en begravelse i vores mindretalssamfund involverer det i langt de fleste tilfælde pårørende, der ikke taler dansk. Derfor tilbyder vi også at holde de kirkelige taler på tysk, mens ritualerne dog altid foregår på dansk. Her er vi naturligvis forpligtet på den folkekirkelige praksis", siger Hasse Neldeberg Jørgensen, der også kunne tænke sig større fokus på det tyske sprog i Danmark.

Hasse Neldeberg Jørgensen understreger, at de kirkelige handlinger i Sydslesvig ud over det sproglige er identiske med Folkekirkens. Således fejres eksempelvis også julen på samme måde i de danske kirker i Sydslesvig som nord for grænsen.

Håb for fremtiden

Selv talte Hasse Neldeberg Jørgensen tysk til husbehov, inden han kom til Sydslesvig. Siden har han fået højnet både sit sproglige niveau og sin interesse for tysk kultur og litteratur, hvilket også kan aflæses i flere tyske titler i den store bogreol, der fylder hele den ene længde af stuen i provsteboligen.

Dansk Kirke i Sydslesvig

Dansk Kirke i Sydslesvig (DKS) blev grundlagt som dansk frimenighed i Flensborg den 13. maj 1921. I dag er DKS en forening af 25 danske menigheder i hele Sydslesvig, der har omkring 5.600 medlemmer, 60 prædikesteder i egne kirker og kirkesale i skoler og forsamlingshuse og 22 pastorater. Gennem en tysk lov om samarbejde med den danske kirke, vandt DKS i 1968 anerkendelse fra tysk side og fik derudover et årligt tilskud svarende til fire præstestillinger, svarende til de fire tysktalende sognepræster i Sønderjylland, der betales af Folkekirken, samt adgang til de tyske sognekirker. Resten af omkostningerne dækkes fra dansk side med tilskud til de danske præsteembeder og i øvrigt af medlemsbidrag fra DKS's egne menigheder. Siden 2004 har DKS virket i tilslutning til Danske Sømands- og Udlandskirker (DSUK) gennem en overenskomst for præsteansættelser. Administrativt ligger DKS under Haderslev Stift, og det er biskoppen i Haderslev, der fører tilsyn med de danske menigheder i Sydslesvig.

På sin vis har Hasse Neldeberg Jørgensens rejse til Sydslesvig været en personlig udfordring om at prøve noget nyt, men samtidig trække på sine erfaringer og gode relationer både i mindretallet og i Nordkirche. I det hele taget vidner Hasse Neldeberg Jørgensens CV om en person, der gerne kaster sig over nye udfordringer. Som uddannet cand.mag. i kirkehistorie, kristendomskundskab og middelalderarkæologi stod præsteembedet måske ikke lige for, og først prøvede han da også kræfter med museumsverdenen og undervisning på en gymnasieskole. Siden har han virket både som frimenighedspræst, almindelig sognepræst og provst i Malt provsti, hvor han efter en sammenlægning af provstier også blev provst for en lille del af Sønderjylland.

Ikke engang en alvorlig kræftknode i halsen, som for 22 år siden ramte Hasse Neldeberg Jørgensen som en lussing, som han selv udtrykker det, og betød en ændret stemmeføring, kunne sætte en stopper for hans virketrang. Når han i dag ser tilbage på sit liv, gør han det med glæde.

“Jeg er glad for, hvor jeg befinder mig. Det er en stor oplevelse at måtte være provst i Sydslesvig og det tilmed på dette historiske tidspunkt, hvor Dansk Kirke i Sydslesvig er fyldt 100 år. Det har været en fejring af noget, der rækker langt tilbage. Og samtidig en fejring, der rækker ind i nutiden og også ind i fremtiden. Det maner til eftertanke og til dyb respekt over for det hverv, jeg er sat til at varetage som provst”, siger Hasse Neldeberg Jørgensen og slutter:

“Jeg håber at kunne blive til jeg fylder 70, hvor vi som præster må gå på pension. Fremtiden for Dansk Kirke i Sydslesvig tegner lys for mig at se, og den vil jeg gerne være med til at forme. For det kirkelige må ikke forstene, hverken i Danmark eller i Sydslesvig.” 🍷

*Simon Wenzel,
der stammer fra
Sydslesvig, går på
Bråskovgård Efterskole
i Hornsyld syd for
Horsens. Han har valgt
landbrugslinjen.*

Efterskoleelev fra Sydslesvig:

“Nu kan jeg bedre forstå vestjysk end sydtysk

Af Malene Fenger-Grøndahl
Foto: Lars Aarø

REPORTAGE Simon Wenzel er en af 80 unge sydslesvigere, der går på efterskole i Danmark. Han synes ikke, at kulturforskellen mellem Sydslesvig og Danmark er særlig stor, men han får en del spørgsmål fra danske unge om Autobahn og alkohol

Vinkelsliber hedder bare Flex på tysk, ikke?” spørger Andy Ditlevsen, der er lærer på værkstedet, hvor de 23 elever på linjefaget landbrug på Bråskovgård Efterskole i Hornsyld syd for Horsens tilbringer en del af tiden – når de ikke lige er i marken eller stalden eller teorilokalet. “Jo”, nikker Simon Wenzel og tilføjer, at man på tysk også kender ordet Winkelschleifer, men at det almindelige ord er Flex.

“Det er sjovt at få lov at svejse. Det havde jeg ikke prøvet, før jeg kom her. Vi tager svejsebevis, mens vi er her”, forklarer han og ➡

“Det er et af Bråskovgårds grundlæggende principper at forsøge at tiltrække elever med meget forskellige baggrunde”, siger forstander Preben Brunsgaard, her fotograferet med Simon Wenzel uden for Bråskovgård Efterskole.

nikker ind mod værkstedet, hvor en del af eleverne på landbrugslinjen er i gang med at reparere og vinterklargøre nogle af landbrugsmaskinerne.

“Simon, kan du hjælpe med at tage pakdåserne ud af fræseren”, spørger Andy Ditlevsen, og Simon Wenzel går hen til en af sine kammerater, der er i gang med at skille fræseren ad.

“Vi mærker ikke rigtig nogen kulturforskel på Simon og de andre elever. Men det er altid dejligt, når der er forskelligheder blandt eleverne, og vi taler da lidt tysk indimellem. Det er altid godt at lære nogle udtryk inden for sit fag på flere sprog. Det giver ekstra forståelse for sammenhænge”, siger Andy Ditlevsen.

Simon Wenzel begyndte sammen med 130 andre elever på Bråskovgård Efterskole lidt syd for Horsens i august 2021. Skolen har både 9. og 10. klasse, og eleverne kan vælge sig ind på otte linjefag: gastronomi, jagt, landbrug, outdoor, heste, techlab, krealab og foto. Det var muligheden for at dyrke

sin interesse for landbrug, der fik Simon Wenzel til at vælge Bråskovgård Efterskole, selv om den ligger forholdsvis langt fra den dansk-tyske grænse og byen Slesvig, hvor han er vokset op.

“Min onkel har et landbrug med malkekøer, og der har jeg hjulpet til i ferier og week-ender, og jeg har altid været interesseret i landbrug. Efter 9. klasse ville jeg også gerne væk fra min gamle skole, hvor jeg havde kendt mange af mine klassekammerater helt fra børnehaven”, fortæller Simon.

USA-drømme, landbrugslinje og hverdagsdansk

I første omgang undersøgte han muligheden for at komme til USA som udvekslingsstuderende, men da det ikke flaskede sig, begyndte han at kigge nærmere på efterskoler i Danmark, bl.a. inspireret af sin storesøster, der havde gået på Kongeådalens Efterskole.

“Flere af mine kammerater ville også på efterskole, og mange af dem valgte skoler

tæt på grænsen, hvor der som regel er flere elever fra Sydslesvig. Men jeg ville helst gå på en skole, hvor jeg ikke kunne danne en gruppe med andre tysktalende elever”, siger Simon, der nu stort set kun taler dansk i hverdagen.

“Mit dansk er blevet meget bedre, mens jeg har været her. I Slesvig gik jeg i en af det danske mindretals børnehaver og siden i dansk skole på A.P. Møller Skolen. Der foregik undervisningen på dansk, men vi talte tysk i frikvartererne, fordi vi alle sammen talte tysk hjemme i familierne”, fortæller Simon.

Hans tilknytning til det danske mindretal er en smule tilfældig, forklarer han. Da hans storesøster skulle begynde i børnehaven, var der ikke plads i de kommunale børnehaver i Slesvig. Hans forældre hørte, at der var ledige pladser i det danske mindretals børnehaven, og Simons søster og siden han selv kom derfor i dansk børnehaven.

“I begyndelsen talte pædagogerne dansk til os, og vi svarede på tysk, og efterhånden

begyndte vi at svare på dansk. Men tysk har hele tiden fyldt mest for mig, for når jeg var sammen med mine klassekammerater, talte vi tysk sammen, både i frikvartererne og i fritiden. I den danske håndboldklub talte vi endda også tysk, for vores træner var tysk og talte ikke dansk”, siger Simon.

Han tilføjer, at hans mor med tiden har lært sig ganske godt dansk og har fået arbejde i Danmark som konsulent på specialområdet på det tyske mindretals skoler. Hans far derimod taler ikke ret meget dansk.

“Men vi har været på sommerferie i Danmark, mest på Fyn, så jeg har nogle sommerminder derfra – mest om regn”, siger Simon med et smil.

Forstår bedre vestjysk end sydtysk

Da han begyndte på Bråskovgård, skulle han lige vænne sig til at tale dansk døgnet rundt. Men tilvænningen gik hurtigt, og efterhånden forstår han forskellige danske dialekter.

“Den store forskel på skolen i Slesvig og efterskolen er, at her taler alle dansk på deres egen måde. I Slesvig talte vi alle sammen ‘sydslesvig-dansk’”, siger han.

“Nu kan jeg faktisk bedre forstå vestjysk end sydtysk”, tilføjer han og fortæller, at han i efterårsferien var i det sydlige Tyskland for at besøge en del af sin fars familie.

“Kulturen og maden i Sydtyskland er meget anderledes end i Slesvig. I Slesvig spiser vi mange kartofler, ligesom vi gør her på efterskolen”, siger han og fortæller, at han og de andre elever på landbrugslinjen for nylig har høstet kartofler.

“Maden er noget af det bedste ved efterskolen. I dag fik vi skipperlabskovs. Jeg tror nok, at jeg har fået det før, men jeg kendte ikke navnet”, siger han.

“Og så er her meget hyggeligt. Det er meget familiært, fordi man er sammen både i skolen og i fritiden”, uddyber han. Ud over Simon Wenzel taler kun to andre elever på skolen flydende tysk – en dreng fra Sydslesvig, der har en dansk mor og en tysk far, og en dreng fra Haderslev, hvis far arbejder syd for grænsen.

Forskellighed og fællesskab

Forstander på Bråskovgård Efterskole, Preben Brunsgaard, supplerer: “Det er jo ikke tyske film og tysk musik, danske unge bliver mest eksponeret for, og de fleste taler ikke så godt tysk. Så det giver noget til undervisningen, når der er en tysktalende elev. ➡

“Den store forskel på skolen i Slesvig og efterskolen er, at her taler alle dansk på deres egen måde. I Slesvig talte vi alle sammen ‘sydslesvig-dansk’”, siger Simon Wenzel, der går på Bråskovgård Efterskole.

“Det er jo ikke tyske film og tysk musik, danske unge bliver mest eksponeret for, og de fleste taler ikke så godt tysk. Så det giver noget til undervisningen, når der er en tysktalende elev”, siger forstander Preben Brunsgaard, Bråskovgård Efterskole.

Indimellem bliver Simon lidt en medlærer, selv om han ikke altid kan forklare grammatikken, for det kan man jo sjældent på sit eget sprog”, siger forstanderen.

Han tilføjer, at det er et af Bråskovgårds grundlæggende principper at forsøge at tiltrække elever med meget forskellige baggrunde. De otte linjefag sikrer, at efterskolen får mange elever, som mest har søgt skolen, fordi de er optaget af for eksempel foto, landbrug, teknologi, madlavning, heste eller jagt.

“Det betyder, at vi får elever, som i udgangspunktet har meget forskellige interesser og livssyn, og nogle vil allerhelst bare nørde med deres linjefag. Men vi arbejder meget med at skabe synergieffekt mellem de forskellige linjer. Techlab-eleverne har for eksempel lavet solceller på hønsehuset. Det er kun en fordel, at vi ind i den mangfoldighed får en elev som Simon, der har en anden sproglig og til dels også kulturel baggrund”, siger Preben Brunsgaard.

Bråskovgård Efterskole gør ikke noget særligt for at tiltrække elever fra Sydslesvig

og tager ingen særlige hensyn til Simon i hverdagen.

“Vi oplever ikke, at Simon har behov for hjælp eller specielle hensyn, nok også fordi han er så stærk sprogligt. De kulturelle forskelle fylder heller ikke rigtig noget. Men jeg har ladet mig fortælle, at han slår over i tysk, når han skal skælde ud på de andre”, siger Preben Brunsgaard, og Simon bekræfter med et smil.

Lederhosen og langsomme traktorer

Simon oplever ikke, at de andre elever gør noget særligt ud af hans tyske baggrund. Men han har fået en del spørgsmål om tysk kultur, fortæller han.

“Jeg er blevet spurgt, hvordan det føles at køre 200 kilometer i timen på Autobahn, og så må jeg jo sige, at det har jeg vist aldrig prøvet. Andre har spurgt, om unge i Tyskland drikker meget alkohol, og om der er mange nazister”, siger han.

Da skolen holdt Oktoberfest med Lederhosen og Schlagermusik, måtte Simon også bruge lidt energi på at overbevise de andre

"Vi mærker ikke rigtig nogen kulturforskel på Simon og de andre elever", siger Simons lærer, Andy Ditlevsen, Bråskovgård Efterskole.

om, at han aldrig før havde været til Oktoberfest, og at han i øvrigt ikke hører schlagermusik. Han havde forberedt en playliste med de klassiske tyske rocknumre, han selv foretrækker, bl.a. Skandal im Sperrbezirk med rock'n'roll-bandet Spider Murphy Gang og nogle numre med rockbandet Torfrock.

I hverdagen på efterskolen savner Simon ikke noget fra Sydslesvig – måske bortset fra billigt slik og muligheden for at køre lidt hurtigere i traktor.

"I Danmark må man kun køre 30 km i timen i traktor; i Tyskland må man køre, så hurtigt man kan, og nogle traktorer kan køre 70-80 km i timen. Traktorerne her på skolen er mindre end dem, jeg er vant til hjemmefra. Til gengæld er de sværere at køre, fordi de ikke er så automatiserede. Jeg lærer rigtig meget her. Jeg lærer en masse om det virkelige liv", siger han. 🍷

Sydslesvigske elever på danske efterskoler

81 elever fra Sydslesvig er i år på efterskoleophold på en af Danmarks 245 efterskoler. Historisk har tusindvis af unge sønderjyder – og efter 1920 unge sydslesvigere – været på efter- og højskoleophold i Danmark. I 1949 gik 425 unge på dansk efterskole. Siden faldt antallet, og i 2004 var det nede på 14 unge. Derfor startede Grænseforeningen, Efterskoleforeningen og Skoleforeningen for Sydslesvig i 2006 'Projekt sydslesvigske elever', som er blevet et fast årligt tilbud til sydslesvigske unge i 8.-9. klasse om at komme på 14 dages gæsteophold på en efterskole for at opleve efterskolelivet og erfare sprog- og kulturmødet med de danske elever.

“Jeg troede længe, jeg var den eneste, der var fascineret af grænser

Af Alexander Leicht Rygaard

REPORTAGE International Border Research Group (IBRG) er en gruppe af mennesker fra flere lande, der er dybt optaget af landegrænser. Magasinet Grænsen var med, da gruppen besøgte den dansk-tyske grænse i anledning af grænsens 100-års jubilæum

Hvad laver I her?” Den unge politibetjent iført gul refleksest har bevæget sig et par meter væk fra sin post ved den danske grænsekontrol ved E45/A7-motorvejen. Han kaster et blik på de otte personer i vejkanten ved det, der tidligere var en afkørsel til en rasteplads, men som nu anvendes som tredje spor i den danske kontrol ved motorvejsgrænsen til Tyskland.

Hans Peter Nissen, en høj mand iført jeans, en stribet skjorte og briller, træder frem.

“Vi er en international organisation, der er ude for at kigge på grænser”, siger han, mens bilkøen triller forbi i baggrunden, og den unge betjent ser lidt forundret ud.

Det er organisationen International Border Research Group (IBRG), der har eksisteret siden 2001, som Hans Peter Nissen taler om. En gruppe personer, der har som fællesnævner, at de alle er optaget af landegrænser og deres juridiske og kulturelle betydning. Magasinet Grænsens udsendte har fået lov til at tage med gruppen ➡➡

Hele vejen langs den dansk-tyske grænse markerer vildsvinehegnet grænsens forløb. Her er det Jesper Nielsen, der er på jagt efter grænsesten.

Vilmkærsgaard har tilhørt Henrik Hansens (tv.) familie siden 1875. Gården ligger i Danmark på grænsen til Tyskland, og det har givet udfordringer i årenes løb.

Norske Jan S. Krogh (tv.), der er formand for IBRG, viser vej til grænsesten nr. 67, der er Danmarks mest sydlige for enden af grusvejen Simondysvej i nærheden af Padborg.

på tur til den dansk-tyske grænse i anledning af grænsens 100-års jubilæum i 2020.

“Nå, men I skal vel også videre”, siger den unge grænsebetjent høfligt, men bestemt, da Hans Peter Nissen, der er IBRG’s logistiske overhoved og til daglig arbejder som logistikdirektør i JP/Politikens Hus, afslutter en talestrøm om den dansk-tyske grænses historie ved vejkannten.

“Jeg tror da også, at han lærte noget”, siger Hans Peter Nissen med et grin, da vi går tilbage mod vores egne biler, hvor to andre fra gruppen venter på os.

Hvor går grænsen?

Grænseturen, der oprindeligt skulle have været gennemført i genforeningsåret 2020, der også blev et år med corona, begynder en lørdag morgen, og der er allerede godt gang i køtrafikken mod nord.

“Ja, det er jo skiftedag i sommerhusene”,

kommenterer Hans Peter Nissen og vender opmærksomheden mod sin mobiltelefon.

“Hvor langt er I?”, spørger han personen i den anden ende af telefonlinjen.

Før svaret når at blive videregivet, parkerer to biler i forlængelse af Hans Peter Nissens røde Volkswagen og ud træder seks mænd og en kvinde. Der bliver udvekslet kram og anekdoter i en hjertelig tone, som var det en familie, der genser hinanden efter lang tid.

Jesper Nielsen introduceres af Hans Peter Nissen som en af gruppens “hardcore grænsenørd”. Jesper Nielsen har blandt andet besøgt alle 280 grænsesten langs den dansk-tyske grænse, hvoraf flere er gemt i enten skov, krat eller under vand. Jesper Nielsen griner lidt af beskrivelsen og medgiver, at det nok er meget korrekt.

“Jeg har altid været nysgerrig på landegrænser, siden jeg som barn var på sommerferie med min far ned gennem Europa. Når vi krydsede en ny landegrænse, sagde han altid: “Så er vi i Tyskland”, eller hvilket land, det nu var, med stor begejstring. Og det har bare sat sig fast”, fortæller Jesper Nielsen, der er opvokset i Bjerringbro og til daglig er systemadministrator på Københavns Universitet.

Ved turens første stop på Alte Zollstraße ikke langt fra parkeringspladsen er Jesper Nielsen da også den første til at springe ind i plantebevoksningen for at lokalisere den nærmeste grænsesten og dermed den dansk-tyske grænses præcise skillelinje.

“Den er her!”, råber han, hvorefter vi andre følger trop ind i buskadset og begyn-

International Border Research Group (IBRG)

International Border Research Group (IBRG) er en uafhængig organisation, der på verdensplan samler ca. 60-70 medlemmer, hvoraf 10 befinder sig i Danmark. Gruppen, der har eksisteret siden 2001, rejser rundt i verden og studerer landegrænser og grænselandskaber. Gruppen har bl.a. besøgt grænseområder i Nordkorea, Ghana og Europa, herunder på Balkan, i Andorra, Baltikum og Schweiz.

der at fotografere grænsestenen, der ligger gemt derinde.

Maildiskussioner og gode bekendtskaber

Turen fortsætter til den dansk-tyske grænses østligste punkt, Skomagerhus, hvorfra der er udsigt ud over Flensborg Fjord, og til Kobbermølle, hvor Christian 4.'s gule arbejderboliger præger området så meget, at man kortvarigt forledes til at tro, at man står ved Nyboder i København.

I bilen på vej videre mod vest møder jeg turens to englændere, Barry Arnold fra London og Ann Kennard fra Bristol, begge akademikere, der blev en del af gruppen i "internettets tidlige dage", som de siger.

"Jeg kan ikke helt sætte ord på hvorfor, men jeg har altid været fascineret af landegrænser, og det har altid været en hobby for mig", fortæller Barry Arnold og fortsætter:

"I mange år troede jeg, at jeg var den eneste, der interesserede sig for landegrænser. Men i begyndelsen af 00'erne stødte jeg tilfældigt på et internetforum, og her lærte jeg nogle af de andre at kende. Det udviklede sig til lange

maildiskussioner, og det her er min første tur til den dansk-tyske grænse", tilføjer han.

Ann Kennard nikker genkendende og fortæller, at hun mødte de andre i gruppen tilbage i 2002 på en tur rundt i Østeuropa, hvor hun deltog som eneste kvinde – uden at kende de andre på forhånd.

"Min mand var lidt skeptisk ved situationen, men det endte med at blive en fantastisk tur, og jeg har altid hygget mig meget i de andres selskab, når vi har været afsted", siger hun.

En ganske særlig slægtsgård

Næste stop er den danske slægtsgård Vilmkærgård lidt nord for den tyske by Ellund, der ligger som en dansk 'tap' ind i Tyskland, fordi grænsen slår et sving mod syd. Der er kun adgang til Vilmkærgård fra Tyskland, og det har sin forklaring:

I 1920 lykkedes det nogle dansksindede gårdejere at overbevise grænseafstikningskommissionen om, at grænsen blev trukket syd om Vilmkærgård og en anden gård, så gårdene kom til Danmark til trods for, at gårdene ligger ud til den tyske vej, Wilm-

Gamle landkort er en fast del af turen, og ved hvert stop bliver det diskuteret, hvor grænsen egentligt går. Her er det Jesper Nielsen og norske Jan S. Krogh, der studerer grænsens forløb ved Skomagerhus.

Langs den dansk-tyske grænse markerer 280 grænsesten grænsens præcise forløb. Her er det grænsesten nr. 112, der står ved grænseovergangen ved Sofiedalvej ved Sofiedal.

Hans Peter Nissen (th.) er det logistiske overhoved for IRBG. Han har besøgt den dansk-tyske grænse i hvert fald 25 gange, siger han. Han bor i Lyngby nord for København, men hans bedsteforældre stammer fra Sønderjylland, og det har været med til at fostre en stor interesse for det dansk-tyske grænseland.

kierweg. Som følge heraf anlagde man den danske Kristiansmindevej ned til den tyske Wilmkierweg, og gårdenes beboere og gæster fik traktatmæssig ret til at passere ind i Tyskland og hen til de to gårde.

Blot få minutter efter, at vi har parkeret bilerne i den tyske side af vejen og bevæget os over på dansk jord, kommer gårdejer Henrik Hansen ud for at hilse på iført termojakke og træsko. Hans Peter Nissen præsenterer os alle og spørger så lidt forsigtigt Henrik Hansen om, hvordan det er bo her.

“Ja, hvor skal jeg begynde”, siger Henrik Hansen og klør sig i skægget.

Den sønderjyske landmand, der hver dag er nødt til at krydse grænsen til Tyskland for at komme til Danmark, viser sig at have tid til en snak. Han fortæller om at skulle vise pas for at komme ind på sin egen grund, hvilket han principielt nægter, om at måtte leve med at have tre kilometer af det omdiskuterede vildsvinehegn stående på sin grund, og om hvordan dansk politi ved den coronaforårsagede grænselukning i marts 2020 lukkede ham ude af sit eget land ved at afspærre den nærmeste vej til Danmark med store sandsække. Undervejs bliver de pæne ord om de danske myndigheder færre og færre.

“Jeg har stadig ugentlige diskussioner med myndighederne i Danmark. De forstår simpelthen ikke den særlige situation, jeg lever i qua gårdens placering”, siger Henrik Hansen med frustration i stemmen.

Verdens mærkeligste grænse

Netop vildsvinehegnet, der blev opført i 2019, afslører løbende, hvor grænsen går. Som vi bevæger os videre vest på, bliver

hegnet og dermed grænsen nemmere at finde, fordi landskabet ændrer karakter. Det bliver mere skovfattigt og fladt, markerne bliver større, og vegetationen mere ensformig. Vi er i marsklandet, og selv himlen virker større. Vi følger grænsen parallelt ad den tyske landevej Grenzstraße og gør holdt ved grænseovergangene Beierskrovej, hvor en lille bro går over grænseåen Gammelå, der strækker sig fra øst til vest, så langt øjet rækker, og Møllehusvej, hvor vi af en dansk politipatrulje bliver bedt om at vise pas.

Dagen slutter i landsbyen Rudbøl, den vestligste grænseby, der ligger på diget mod Højer, anlagt i 1556. Grænsen går midt gennem byen, inden den laver et knæk og bevæger sig det sidste stykke ud til Vadehavet. Da trafikken tillader det, stiller vi os alle 10 midt på vejen med et ben på hver side af grænsen.

“Jeg har set, at den er blevet omtalt som verdens mærkeligste grænse, men det ved jeg nu ikke helt, om jeg er enig i, men det er da specielt. Tænk sig at bo i Danmark på den ene side af vejen, mens din genbo på den anden side bor i Tyskland og skal forholde sig til helt andre regler”, siger Jesper Nielsen.

Ved den nærliggende Rudbøl Sø er vandet helt roligt, mens solen sender sine sidste stråler, der giver genskin i vandet. Langs søbredden har en del mennesker sat sig i campingstole med store tæpper, vinglas og pindemadder. Det er den tid på året, hvor stærene samler sig i flok og danner spektakulære mønstre på aftenhimlen. De flyver rundt på himlen helt uden at bemærke de grænser, som vi andre er så optaget af. 🍷🐼

Vi skal styrke mødet på tværs af grænsen

Af Knud-Erik Therkelsen
Generalsekretær i
Grænseforeningen

På Grænseforeningens lokalforeningsmøder i Jystrup den 30. oktober og i Middelfart den 6. november havde vi to hovedoverskrifter: "At generobre det tabte efter coronaen" og "At styrke mødet mellem mindretallet syd for grænsen og danskere nord for grænsen".

Vigtigheden af mødet blev understreget af mindretallet selv fra marts 2020, da den dansk-tyske grænse blev svær at passere på grund af corona. Her kunne mindretallet og Grænseforeningen, der har til opgave at støtte og oplyse om mindretallet, virkelig mærke betydningen af den lukkede grænse, og hvordan kontakten til mindretallet på det organisatoriske plan, men sandelig også på det brede folkelige plan, hurtigt blev udtyndet.

Der er grund til at understrege Grænseforeningens omfattende aktiviteter for at styrke netop det møde, ikke alene for sydslesvigernes skyld, men også fordi vi nord for grænsen kan lære ganske meget af det personlige møde med unge og ældre fra mindretallet.

Der er tradition for venskabsforbindelser mellem vore lokalforeninger og dansksindede kredse syd for grænsen. Disse kontakter har ofte udviklet sig til tætte personlige bekendtskaber, men desværre også med risiko for at dø ud, hvis ikke der er fokus på et stadigt generationsskifte. Her vil vi gerne gøre mere, og vi glæder os i sekretariatet over invitationen fra Sydslesvigsk Forening (SSF) til et møde med alle konsulenter syd for grænsen for at styrke kontakterne til vores lokalforeninger.

Før corona lukkede grænserne i marts 2020, var der godt 100 sydslesvigere på efterskole i Danmark årligt. De har typisk

været på 40-50 forskellige skoler og mødt alle de danske efterskoleelever her, som det er beskrevet i artiklen "Nu kan jeg bedre forstå vestjysk end sydtysk" i dette nummer af magasinet Grænsen. Jeg vil forsigtigt anslå, at 12.000 til 15.000 unge danskere har mødt unge sydfra på denne måde.

Grænseforeningen har i mange år i samarbejdet med ca. 100 unge sydslesvigere og ca. 50 jævnaldrende passet en af Roskilde Festivalens pantboder. Det har for de unge sydslesvigere været en enestående oplevelse med mulighed for at komme tæt på den særligt danske festivalkultur, som præger Roskilde Festivalen. Det vil vi genoptage i sommeren 2022.

60-70 især unge sydslesvigere har ligeledes i de senere år deltaget i Folkemødet på Bornholm og her haft mulighed for at møde dansk debatkultur og ved selvsyn iagttage den korte afstand imellem vælgerne og de folkevalgte, i alt fald under Folkemødet. Også et møde, der vil blive genoptaget i sommeren 2022.

I år er 60 sydslesvigske skolebørn på udveksling med jævnaldrende danske skolebørn, først en uge i Sydslesvig, siden en uge i Danmark. 10 unge nordfra har valgt at tage deres 10. klasse på en dansk skole i Sydslesvig – et nyt spændende initiativ. Af andre aktiviteter kan nævnes Familie-Sprog-Festival på Christianslyst med 80 deltagere, Grænseforeningens Sendemandsmøde i Vingsted med 300 deltagere samt talrige Elevambassadør-besøg på gymnasier og uddannelsesinstitutioner i Danmark (og nu i Slesvig-Holsten).

Vi håber, der bliver mere af den slags i årene, der kommer. 🍷

Gestapos fangelejre i Danmark var et særtilfælde

ANMELDELSE Der bliver kastet nyt lys over den tyske besættelse af Danmark under Anden Verdenskrig med ny bog om Frøslevlejren i Sønderjylland af Henrik Skov Kristensen. Med bogen sætter forfatteren et flot punktum for sit mangeårige virke som museumschef på Frøslev Museum, mener anmelder John V. Jensen

Af John V. Jensen,
museumsinspektør ved
Vardemuseerne

At den danske stat selv opførte og stod for driften af en Gestapo-fangelejr i Danmark under Anden Verdenskrig, lyder vanvittigt. Ikke desto mindre var det tilfældet, da Frøslevlejren ved den dansk-tyske grænse i 1944 blev opført af den danske stat.

Frøslevlejren opstod på baggrund af et stigende antal deportationer af danske statsborgere til koncentrationslejre i Tyskland. For at undgå dette foreslog de danske myndigheder, at der i Danmark blev opført en fangelejr til tyskernes danske fanger. Det lykkedes at få besættelsesmagten til at indvillige i dette, hvorefter Horserødlejren med kommandantskab, tyske fængselsbetjente og fanger blev flyttet fra Horserød til Frøslev ved den dansk-tyske grænse i 1944, og i august 1944 overførtes de første fanger fra den tidligere lejr i Horserød til den nye og større lejr i Frøslev.

Et dansk særtilfælde i Europa, ja, men også en ordning, der, ifølge Henrik Skov Kristensens nye bog 'Gestapos fangelejre i Danmark. Horserød 1943-44. Frøslev 1944-45', nøje afspejler den tyske besættelse af Danmark.

Det var nu ikke alle, der i første omgang var tilfredse med overflytningen fra Sjælland til Jylland, som denne fange, der i sin illegale dagbog skrev: "Vi kørte hen mod en masse lys: Det var Frøslev interneringslejr. Ud af vognen. Atter var der pigtråd omkring

os, vi fik sand i skoene, og lyng kradsede vore ben. Det var ikke det smilende Nordsjælland, snarere dansk Sibirien."

Det er muligt, at det kunne føles sådan, men det, som Henrik Skov Kristensens bog til fulde understreger, er, at den tyske besættelsespolitik i Danmark (1940-45) havde en særlige karakter, der kommer til udtryk, når der stilles skarpt på Gestapos fangelejre i Danmark. Gestapos fangelejre fandtes overalt i det tysk-besatte Europa, men på flere punkter adskilte de to danske lejre sig. For eksempel blev de indespærret forplejning og visse andre forsyninger, herunder medicinalvarer, varetaget af en venligtsindet nationalforvaltning bestående af danske fængselsmedarbejdere. Og herved skiller først Horserød- og siden Frøslevlejren sig afgørende ud fra Gestapos tilsvarende lejre i Norge og ikke mindst lejrene i Tyskland.

Var det naivitet?

Med opførelsen af Frøslevlejren skulle besættelsesmagten stoppe deportationerne af danske statsborgere til Tyskland – alligevel blev ca. 1.600 deporteret. Det rejser selvfølgelig spørgsmålet, om det danske initiativ var et udspring af ren naivitet, eller om lejren reelt gjorde en forskel. Det mener Henrik Skov Kristensen, at den gjorde, idet de 7.000-8.000, der blev indsat i Frøslevlej-

Godt nok var der i Gestapos fangelejr i Danmark lempeligere lejrforhold sammenlignet med andre lande, der var besat af Nazityskland. Men der var også i Danmark tale om fanger, understreges det i Henrik Skov Kristensens bog om Gestapos fangelejr i Danmark.

ren, ville være blevet deporteret til lejre i Tyskland, hvis lejren ikke havde eksisteret. Og var den ikke en ubetinget succes, så var den dog en betinget succes, konkluderer han.

Bogen beskæftiger sig indgående med det tyske kommandantskab i lejren, hvor fortællingerne om Frøslev almindeligvis har interesseret sig for det danske og de indsattes perspektiv. Og på den måde fortæller Henrik Skov Kristensen en ny historie med flere perspektiver fra den tyske rivalisering mellem Werner Best og Otto Bovensiepen til detaljerede beskrivelser af lejrkommandanterne Hillgärtners og senere Schrievers metoder og administration af lejren. Oveni dette får vi også fortællinger om lejrlevet set fra de indsattes vinkel fra de sanitære forhold og forplejningen til de dumdristige fangeflugter.

Til trods for, at der i Danmark var lempeligere lejrforhold, fravær af hårde straffe, bedre forplejning og bedre sanitære og sundhedsmæssige forhold sammenlignet med andre lande, der var besat af Nazityskland, er forfatteren opmærksom på, at der også i Danmark var tale om fanger. Han glemmer da heller ikke de afsavn og den frygt for videre deportation og henrettelse, som også var en del af hverdagen, og som mange år senere let glider i baggrunden, når de danske lejre sammenlignes med de mange gruopvækkende eksempler på lejre,

som Nazityskland med rette siden er blevet berygtet for.

En vægtig bog med et væld af detaljer

Det er en vægtig bog både i fysisk og i forskningsmæssig forstand. Knap 750 sider og godt 1.000 fodnoter. Bogen inddrager et nyt og meget stort kildemateriale, og vi får oplysning på oplysning, hvor læseren tages med rundt i alle kroge i Horserødlejren, men først og fremmest Frøslevlejren, som gennem tre årtier har været forfatterens arbejdsområde.

Henrik Skov Kristensens viden er meget stor, og bogen synes at have været drevet af en ambition om at få alt fra arkivkasserne med, hvilket medfører et væld af detaljer, og det er der kommet en meget sober bog ud af. Selvom det visse steder er på både godt og ondt, for på den ene side får vi alle de vigtige oplysninger, mens på den anden side er intet tilsyneladende for småt til at komme med. Måske kunne en mere analyse-baseret tilgang have været en fordel?

I bogen kommer en lang række tidligere fanger i Horserød- og Frøslevlejren til orde i form af citater. Dette har utvivlsomt sine store fordele, fordi man som læser kommer tættere på tiden, på menneskene og livet i lejrene. Men der er en tendens til, at citaterne bliver meget lange. Det betyder også, at man som læser undertiden savner, ➡

Lykke Friis
holder
foredrag i
Folkehjem i
Aabenraa den
11. januar.

Bliv klogere på fremtiden for EU

GRÆNSEFORENINGEN AABENRAA Den 11. januar 2022 kl. 14.30 kan du blive klogere på fremtiden for EU, når Lykke Friis, direktør i Tænketanken Europa, besøger Folkehjem i Aabenraa med foredraget 'EU, hvad nu?'. Her vil Lykke Friis, der bl.a. er tidligere minister og Tysklandskorrespondent, sætte de seneste udviklinger i perspektiv, herunder det tyske valg, og give sit bud på, hvor Europa er på vej hen – samt hvilken rolle Danmark og Tyskland vil få. Foredraget arrangeres af Grænseforeningen Aabenraa i samarbejde med Sprogforeningen, Foreningen Norden og Frederiksklubben.

Dugen, som
33 kvinder står
bag med hver
deres tolkning af
begrebet grænser,
kan ses frem til
juleferien på Give
Egnens Museum.

En dug, der bygger bro over grænser

GRÆNSEFORENINGEN VEJLE VESTEREGN 'Broderi og grænser' var overskriften, da 33 kvinder præsenterede et fælles broderiprojekt i form af en dug, som de alle har bidraget til med hver deres tolkning af begrebet grænser. Det skete den 25. november på Give Egnens Museum. At lægge en dug på bordet er en gammel skik, og broderi på dugene var en del af den danske nationalkamp i grænselandet helt tilbage fra 1840'erne. 'Broderi og grænser' er en udløber af Folkefesten i Jelling i september, hvor der var paneldebat om 'Synåle, strikke- og kniplepinde som kampmidler'. Det er Kirsten Rykind-Eriksen, Grænseforeningen Vejle Vesteregn, kreds 20, der i mange år har forsket i håndarbejdshistorie, der står bag projektet i et samarbejde med Give Egnens Museum og VejleMuseerne.

Opskrift på Calles Sønderjyske julekløben

Ingredienser

250 g mælk, 50 g gær, 50 g sukker, 1 æg, 750 g hvedemel, 125 g blødt smør, 125 g kvark eller skyr ved stuetemperatur, 15 g salt, 250 g rosiner, 100 g sukat eller pomeranskal.

Fremgangsmåde

Mælk, gær, sukker, æg, kvark og mel blandes, og når det begynder at samle sig, skal smørret tilsættes. Tilsæt rosiner, sukat eller pomeranskal eller en blanding af begge dele, hvorefter dejen hviler under et klæde til dobbelt størrelse. Form dejen til et kløbenbrød på ca. 600 g. For at forme en kløben skal dejen slås op som et franskbrød, hvorefter der rulles en fure på langs med en kagerulle. Herefter foldes dejen på midten og trykkes sammen med knoerne. Dejen skal hæve til dobbelt størrelse. Bages ved ca. 180 grader i 30-35 min. Kløbenbrødet pensles med smeltet smør. Flormelis sigtes og drysses over, når julekløben er kommet ud af ovnen.

Efterlysning

Mon du er ejer af denne bog, som du vil forære til Grænseforeningen? Det drejer sig om 'Den græsk-tyrkiske Befolkningsudveksling 1923-1934' af Holger Andersen, tidligere formand for Grænseforeningen. Bogen udkom i 1935 og er på 116 sider. Kontakt venligst redaktør Anna-Lise Bjerager, alb@graenseforeningen.dk.

Med mindre andet er nævnt, er arrangementerne gratis og åbne for alle. Se flere arrangementer på www.graenseforeningen.dk.

SYDDANMARK

Haderslev

18. januar kl. 19.00. Vojens Kultur- og Musikhus, Vestergade 20, Vojens. Sangaften ved Karen Hanne Munk, efterskolelærer, cand.mag. i musik og etnografi. Karen Hanne Munk vil lede igennem en række af Højskole-sangbogens sange og undervejs vil fortælle historier og fakta. Tilmelding senest 12. januar til enten 28 31 42 41 eller 21 46 45 07. Pris: 80 kr. (inkl. kaffe og kage).

Kolding

27. januar kl. 18.00. Hotel Vamdrup, Torvet 1, Vamdrup. Spis-sammen-aften i Vamdrup. Dagens ret efterfulgt af en kop kaffe. Dernæst vil forfatter Linda Lassen fortælle om sin roman "Jens og Marie", der handler om fhv. chefredaktør Jens Jessen, Flensborg Avis, og hans kone. Senere vil de arrangere foreninger orientere om aktiviteter i 2022, og ordet er i øvrigt frit. Arrangeres i samarbejde med Historisk Forening for Vamdrup og Koldingbibliotekerne. Pris: 250 kr. (inkl. dagens ret, valgfri genstand (øl/vand/vin), kaffe med en småkage). Tilmelding senest 16. januar på 26 90 95 63 eller 40 32 98 87.

Nyborg og Kerteminde

19. januar kl. 19.00 Sct. Laurentii Salen, Langegade 13, Kerteminde. Sangaften med Kirsten Holm, Lange-skov, der spiller, synger og fortæller om sange og salmer, der har betydet noget i hendes sønderjyske barndom. Medarrangør er Foreningen Norden i Kerteminde- Munkebo. Pris: 40 kr. (ikke-medlemmer 50 kr.).

Rødning-vejen

22. januar kl. 14.00. Vestergade 2, Vejen. Besøg på det nye bibliotek og rådhus i Vejen med rundvisning og orientering. Der sluttet med middag på Bennetgaard med deltagere fra venskabsbyen SSF Jaruplund, Veding og Sankelmark i Sydslesvig. Pris: 100 kr. (der er kun plads til 30).

Tønder

25. januar kl. 18.00. Slogsherredshus, Slogsherredsvej 20, Bylderup Bov. Grønlangkålsspising og underholdning med orkesteret "Æ Skrubøl Tæskværk". Tilmelding senest 20. januar til 40 36 02 76 eller 21 43 23 90. Pris: 200 kr. (ikke-medlemmer 225 kr.).

Aabenraa

10. januar kl. 14.30. Rebbølcentret, Vollerupvej 45, Bolderslev. Foredrag om feltmarskalen Bernard Law Montgomerys liv og bedrifter ved historiker Jørn Buch. Arrangeres i samarbejde med Rebbølcentret og Ældre Sagen Tinglev. Pris: 80 kr. (inkl. kaffe og kage).

11. januar kl. 14.30. Kongesalen i Folkehjem, Haderslevvej 7, Aabenraa. Foredraget "EU, hvad nu?" ved Lykke Friis, direktør i Tænketanken Europa. Arrangeres i samarbejde med Sprogforeningen, Foreningen Norden og Frederiksklubben. Tilmelding senest 10. december på jensovergaard49@gmail.com eller 40 10 81 42 (begrænset pladser). Pris: 200 kr.

MIDTJYLLAND

Randers & Omegn

23. januar kl. 17.00. Johanneskirken, Vorup Boulevard 29, Randers. Glant Awten med sønderjysk grønlangkål, rugbrødstorte, sang og fortælling. Foreningskonsulent Claus Jørn Jensen, Sønderborg, holder nytårstalen. Tilmelding senest 14. januar til 61 79 42 22. Pris: 120 kr.

Ringkøbing og Omegn

6. januar kl. 19.00. Aktivitetshuset Ringkøbing, Holmelunden 10, Ringkøbing. Nytårskur med underholdning ved "De Eventyrlystne",

der vil spille en festlig ouverture til det nye år. Derudover champagne, kransekage samt kaffe og småkager. Tilmelding senest 2. januar til 29 26 89 43 eller pmjohannsen@gmail.com. Pris: 100 kr.

3. februar kl. 19.30. Aktivitetshuset Ringkøbing, Holmelunden 10, Ringkøbing. Billedforedraget "Forelsket i Flensborg" ved Hans Christian Davidsen, forfatter og kulturredaktør på Flensborg Avis. Tilmelding senest 28. januar til 29 26 89 43 eller pmjohannsen@gmail.com. Pris: 80 kr. (inkl. kaffe)

Silkeborg-Hammel

13. januar kl. 18.00. Medborgerhuset, Bindslevs Plads 5, Silkeborg. Nytårskur med gule ærter og musik ved Ungdomskoret ved Linå og Sejs-Svejbæk Kirker. Arrangeres i samarbejde med Foreningen Norden Silkeborg. Tilmelding senest 5. januar på 21 77 91 19 eller grethesvendsen15@gmail.com. Pris: 200 kr.

Skjern, Tarm og Videbækegnen

7. januar kl. 15.00. Aktivitetscenter Skjern, Nygade 48, Skjern. Nytårskur med sang, champagne og kransekage. Medlem Arne Astrup medbringer desuden frimærker fra Genforeningen i 1920. Tilmelding på bo.trelborg@gmail.com, eller 51 92 09 00.

Viborgegnen

12. januar kl. 19.30. Sortebrødrehus, St. Mikkelsgade 12, Viborg. Fællessangsaften "Livet i sang" ved Hannah K. Mogensén, der ledsages af pianist Bente Sørensen.

Aarhus

31. januar kl. 19.00. Ellevang Kirke, Jellebakken 42, Risskov. Sangaf-tenen "Carl Nielsen i en maggiter-ning" ved violinist Hanne Askou og akkordeonist Frode Andersen. Desuden vil Ida-Marie Vorre fortælle om Carl Nielsens liv og musikproduktion. Pris: 100 kr. (inkl. let traktament)

NORDJYLLAND

Ingen arrangementer i perioden

SJÆLLAND

Guldborgsund

20. januar kl. 18.30. Sognets Hus, Kirkestræde 6, Maribo. Grønlangkålsspisning og underholdning. Arrangeres i samarbejde med Grænseforeningen Lolland. Tilmelding senest 10. januar til 50 22 67 00 eller zoba@mail.tele.dk. Pris: 150 kr. (ekskl. drikkevarer).

Lolland

20. januar kl. 18.30. Sognets Hus, Kirkestræde 6, Maribo. Grønlangkålsspisning og underholdning. Arrangeres i samarbejde med Grænseforeningen Guldborgsund. Tilmelding senest 10. januar til 50 22 67 00 eller zoba@mail.tele.dk. Pris: 150 kr. (ekskl. drikkevarer).

Ringsted

4. januar kl. 19.30. Ringsted Kulturhus, Søgade 3. Ringsted. Foredraget "Genforeningen i et nutidigt perspektiv" ved Knud-Erik Therkelsen, generalsekretær i Grænseforeningen.

Sorø

26. januar kl. 19.00. Bygning C, Multisalen, Sorø Borgerskole, Alléen 8, Sorø. Sangaften ved Knud-Erik Therkelsen, generalsekretær i Grænseforeningen, med fokus på højskolesangbogen. Pris: 40 kr.

Næstvedegn

21. januar kl. 18.00. Sct. Jørgens Kirke, Parkvej 101, Næstved. Grøn-

langkålsspisning og underholdning ved New Or'Nielsen Jazz Band. Tilmelding på kurt.muusmann@gmail.com eller 51 25 03 17. Pris: 220 kr. (inkl. mad og drikke).

HOVEDSTADEN

Frederiksborg

8. januar kl. 14.30. Støberihallen, Nordstensvej 1, Hillerød. Nytårskur med fællessang og fortælling ved musiker Bodil Heister med fokus på højskolesangbogen og komponisterne Sophus Clausen, H.C. Andersen og Poul Henningsen. Tilmelding på bent@panikrejser.dk eller på 61 22 92 55. Pris: Gratis (ikke-medlemmer 50 kr.) (inkl. kaffe, kage, portvin og kransekage).

Hørsholm og Det Grønne Område

31. januar kl. 19.30. Selmersbo, Selmersvej 13, Hørsholm. Foredraget "Det Dansk-Tyske grænseland – en oversat inspiration?" ved Knud-Erik Therkelsen, generalsekretær i Grænseforeningen. Pris: 50 kr. (inkl. vin/vand og sandwich). Efterfølgende afholdes generalforsamling med dagsorden ifølge vedtægterne.

Skal jeres lokalforeningsarrangementer med i magasinet Grænsen?

Send materiale til cjj@graenseforeningen.dk
Deadline: 9. januar 2022
Udgivelsesdato: 31. januar 2022
Vær opmærksom på, at arrangementer, der optræder i kalenderen, kan være afholdt, når du modtager magasinet Grænsen, da distributionen strækker sig over fem dage.

Skal jeres lokalforening have trykt et lokalforeningsprogram?

Send materiale til fh@graenseforeningen.dk
Deadline: 18. april 2022
Udgivelsesdato: 11. juni 2022

Grænseforeningen
Peder Skrams Gade 5, 2. sal
1054 København K
info@graenseforeningen.dk
tlf. 33 11 30 63

Protektor: Hans Kongelige Højhed Prins Joachim

Formand
Peter Skov-Jakobsen
pesj@km.dk

Generalsekretær
Knud-Erik Therkelsen
ket@graenseforeningen.dk
tlf. 2023 1984

Grænseforeningens formål
Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Grænseforeningens vision
Erfaringerne fra det dansk-tyske grænseland er en væsentlig inspiration for sproglig og kulturel mangfoldighed i en verden under forandring.

Grænseforeningens værdier
Grænseforeningen er en vigtig folkelig basis for den danske stats støtte til det danske mindretal i Sydslesvig og er uafhængig af partipolitiske interesser.

Grænseforeningen mener og siger:

- Demokrati, ytringsfrihed og ligeværd gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Grænseforeningens bestyrelse

Formand: Peter Skov-Jakobsen, København
1. næstformand: Jørgen Bruun Christensen, Nykøbing Mors
2. næstformand: Else Tombo, Sønderborg

Region Syddanmark
Per Grau Møller, Nr. Lyndelse
Kirsten Rykind-Eriksen,
Randbøldal
Else Tombo, Sønderborg

Region Midtjylland
Horst-Werner Knüppel, Skjern
Karen Marie Ravn, Kjellerup

Region Nordjylland
Karsten Nørgaard Simonsen,
Aalborg
Jørgen Bruun Christensen,
Nykøbing Mors

Region Sjælland
Annemarie Brett Jakobsen,
Gadstrup
Ruth Villadsen, Sorø

Region Hovedstaden
Jan Uldal Niemann, Helsingør
Erling Rørdam, Hørsholm

Ressourcepersoner
Per Paludan Hansen,
Frederiksberg
Steen Bo Frandsen, Hannover
Peter Bruhn Jepsen, Berlin

Grænseforeningen Ungdom
Jonas Kopf, Aarhus
Keneya Gross, Aarhus

GRÆNSEFORENINGEN
for en åben danskhed

*Søndersjysk
julekløben spises
med koldt smør.
Se opskrift på
julekløben på
side 45.*

Bag sønderjyske julekløben til jul

Af Helena Munk-Andersen

Julen nærmer sig, og det er det tid til at bage det traditionsrige, sønderjyske adventsbrød, julekløben, der til forveksling ligner det tyske 'Stollen'

Når advent og jul nærmer sig i Sønderjylland, er der tradition for at bage et særligt adventsbrød, julekløben, med tørret frugt, eventuelt marcipan og flormelis på toppen. Det særlige adventsbrød stammer oprindeligt fra Tyskland i middelalderen og kaldes 'Stollen' på tysk.

Lene Bilde Freisig, der er medforfatter til den sønderjyske opskriftsbog 'De glemte kager', fortæller, at der altid bages julekløben, når der bages julebag i det gamle bagehus på egns museet Jacob Michelsens Gård i Aabenraa.

"Kager som julekløben betyder meget i Sønderjylland, fordi der er mange familietraditioner forbundet med dem. Historisk har bagning været med til, at sønderjyderne har bevaret deres identitet", fortæller Lene Bilde Freisig med henvisning til, at sønderjyderne

efter nederlaget i 1864 mødtes i forsamlingshusene for at holde møde og synge sange – og spise kage.

På Skærtøft Mølle på Als har bager Carl Christian Nissen bagt julekløben til stalddørssalg til jul i mange år. I gamle dage blev ingredienser som rosiner og sukat lagt i rom natten over, og kløben blev bagt i oktober, hvorefter de blev lagt i jernkasser og gravet ned i jorden, så brødet kunne indoptage væden indtil jul. Carl Christian Nissen bager dog julekløben efter en mere nutidig metode i dag.

"Jeg lægger ikke rosiner og sukat i blød mere, og i dag spiser vi kløben med det samme, når det kommer ud af ovnen," fortæller han og understreger, at kløben serveres korrekt med koldt smør og eventuelt syltetøj til. 🍷